

Sigrid Undset: *Fire skjønnlitterære fragmenter*

Utgitt ved Tone Modalsli, med etterord av Liv Blikrud

NB kilder 9

Nasjonalbiblioteket/bokselskap.no, Oslo 2019

ISBN: 978-82-7965-397-4 (digital, bokselskap.no), 978-82-7965-398-1 (epub),
978-82-7965-399-8 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Sigrid Undset

Fire skjønnlitterære fragmenter

Utgitt ved Tone Modalsli

Etterord av Liv Blikrud

NB kilder 9

Nasjonalbiblioteket/bokselskap.no

Oslo 2019

[Forord](#)

[Prinsipper for tekstgjengivelsen](#)

[MATHEA-FRAGMENTET](#)

[VÅR-FRAGMENTET](#)

[«DE RIKES ARMOD», VERSJON 1](#)

[«DE RIKES ARMOD», VERSJON 2](#)

[Liv Bliksrud: Etterord](#)

[Redegjørelse for manuskriptene](#)

[Litteratur](#)

[Forord](#)

De fire fragmentene som her utgis for første gang, finnes som manuskripter i Nasjonalbiblioteket. De ligger i Sigrid Undsets etterlatte papirer (hennes privatarkiv, Ms.fol. 4235, med undersignatur C:1:a–c). Nasjonalbibliotekets bestand av manuskripter, notater og korrespondanse etter henne ble i 2016 innlemmet i listen over Norges dokumentarv, som er den norske delen av UNESCOs Memory of the World-register. Etter at en ufullført erindringsbok (Ms.fol. 4235:A:12) ble utgitt av Liv Bliksrud og meg i 1998 under tittelen *Tolv år*, inneholder ikke det meget omfangsrike arkivet andre upubliserte skjønnlitterære prosatekster enn disse fragmentene. Digitale bilder av fragmentene finnes på Nasjonalbibliotekets nettsider:

[Ms.fol. 4235:C:1:a](#)

[Ms.fol. 4235:C:1:b](#)

[Ms.fol. 4235:C:1:c:1](#) og [Ms.fol. 4235:C:1:c:2](#)

Fragmentene er udaterte. De må være fra en tidlig fase av forfatterskapet, men kan ikke sees å være direkte forarbeider til noen av hennes trykte verk. Alle utgjør de første sidene i noe som kunne blitt en roman, novelle eller skisse, og alle slutter uferdig, uten at siste side er skrevet fullt ut. Handlingen synes lagt til

hennes samtids Kristiania og knytter slik an til Undsets nåtidsromaner og novellesamlinger 1907–18: *Fru Marta Oulie* (1907), *Den lykkelige alder* (1908), *Jenny* (1911), *Fattige skjæbner* (1912), *Vaaren* (1914), *Splinten av troldspeilet* (1917) og *De kloge jomfruer* (1918).

For enkelhets skyld vil fragmentene i det følgende bli omtalt etter innhold eller overskrift, slik:

Ms.fol. 4235:C:1:a: Mathea-fragmentet

Ms.fol. 4235:C:1:b: Vår-fragmentet

Ms.fol. 4235:C:1:c:1: «De rikes Armod», versjon 1

Ms.fol. 4235:C:1:c:2: «De rikes Armod», versjon 2

De to versjonene av «De rikes Armod» ble omtalt i et stort oppslag i *Aftenposten* 28. juni 1997, med oppfølging 3. juli. Alle fragmentene ble kort nevnt i en artikkel om Undset-arkivet i *Aftenposten* 10. januar 1998 og i Sigrid Undset-selskapets blad *Gymnadenia* høsten samme år. Mer utførlig ble de presentert i en redegjørelse for arkivet i *Gymnadenia* 2001 (opprinnelig holdt som innlegg på et møte i Sigrid Undset-selskapet i mars 2001).

Jeg takker H. Aschehoug & Co som har gitt tillatelse til publisering, og Nasjonalbiblioteket som har lagt til rette for utgivelse i serien *NB kilder*. Ellen Nessheim Wiger har stått for tekstkodingen. Under arbeidet har jeg trukket veksler på Mette Refslund Wittings erfaring med utgivelse av Camilla Collett-tekster og takker henne for skarpt blikk og gode råd. Takk også til Annette Møller Madsen, Universitetsbiblioteket i Oslo, som i 2001 identifiserte en tekst av Thomas Otway, og til Gunhild Reiby, Stiftelsen Lillehammer museum, som har undersøkt utgaver av Percy Bysshe Shelley og Thomas Otway i Undsets boksamling på Bjerkebak. En særlig takk retter jeg til Liv Bliksrud, som entusiastisk har støttet utgivelsen og i sitt [etterord](#) satt fragmentene inn i en større sammenheng i Undsets forfatterskap.

Oslo, 10. oktober 2018

Tone Modalsli

Prinsipper for tekstgjengivelsen

Hovedprinsipp

Teksten gjengis diplomatarisk, Undsets inkonsekvenser og ortografiske særegenheter er beholdt, og hennes rettelser blir vist.

Hennes håndskrift er blitt karakterisert som gnidrete^{N1} og byr på utfordringer. Bokstavene er ofte sammentrengt og særlig i slutten av ord bare antydnet. For eksempel kan 'ert' (som i 'sikkert', 'hvert') se ut som 'et', og utlydende 'r' etter 'e' kan ha form av en svært liten hake, vanskelig å skille fra utlydende 'e'.

Tvilstilfeller leses velvillig, både ut fra det som gir mening, og det som ser ut til å være Undsets praksis ellers i teksten, uten markering av usikkerhet. Hun kan også ha en utforming av utlydende 'r' og 'v' med en avsluttende kort strek som kan (feil)leses som bindestrek; når en slik 'r' eller 'v' opptrer foran tankestrek, ses forskjellen tydelig, og den korte streken er derfor alltid regnet som en del av disse bokstavene.

Utgiverinngrep og bruk av spesialtegn

Markering av usikkerhet: Der det har vært nødvendig å markere usikker lesning, markeres det med spisse klammer, <tekst>. Helt uleselig tekst markeres slik: <...>, forsøksvis med en prikk for hver uleselige bokstav.

Supplering: Åpenbart uteglemte bokstaver og tegn suppleres i skarpe klammer, [tekst]. Det samme gjelder bokstaver og tegn som er borte eller uleselige på grunn av flekker e.l. Manglende punktum etter tankestrek suppleres ikke. Manglende diakritiske tegn suppleres stilltiende.

Rettelser

- Strykninger markeres med gjennomstreking, ~~tekst~~.
- Tilføyelser markeres med hevet skrift, ^{tekst}.
- Rettelser foretatt ved overskriving: Dersom det er noenlunde klart hva det

er rettet fra, opplyses dette i note. Er det først skrevne ikke lesbart, opplyses det ikke om slik rettelse. Det opplyses heller ikke om tydeliggjøring av bokstaver/ord.

Understrekninger gjengis med kursiv, *tekst*.

Ved påfallende uvanlig eller inkonsekvent ortografi er det ved første forekomst satt inn et [sic] for å vise at det ikke er avskriverfeil, for eksempel ved preteritumsformen «mønstrett».

Anførselstegn innenfor anførselstegn (sitat inne i direkte tale) gjengis med enkle anførselstegn, 'tekst'.

Linje- og sideskift

Linjeskift markeres ikke, men diktstrofer gjengis som i manuskriptene. Sideskift markeres ved sidetall i teksten, slik: ventet saa faste og [2]trodsige.

Noter

Opplysninger til tekstgjengivelsen gis i noter merket N; det gjelder Undsets rettelser og gjentakelse av ord, skader i manuskriptene samt et par kommentarer til lesning av enkeltbokstaver.

Ordforklaringer og realkommentarer gis i noter merket K.

MATHEA-FRAGMENTET

«Ja her kommer du til at dætte lidt faderli', kjærring –» sagde Kaare til sin søster.

Først var der et brat knæk, ligesom hult ind, saa oppaa en liden dump og saa blev løipen borte mellem træerne – sporene var næsten bare is.

«Ja velkommen efter» sagde Kaare og satte udfor. Væk var han.

Mathea blev staaende et øieblik. Der var ingen i løipen netop nu. Hun bøiet hodet bagover og stirret i grantopperne – de stod i solskin mod det lysende blaa – skinnende faste med sine s<ve>ge^{K1} naale. Mathea tænkte paa bøgeskovene dernede – hvor hvert blad var levende for sig i vinden og i solen, ligesom saa bløde og eftergivende; disse her, det var ligesom de stod og ventet saa faste og [2] trodsige – næsten ømt brød hun en kvist af nærmeste granbusken og satte i brystet.

Der var et falmet, brunligt skjær i baren, næsten ikke sne paa træerne heller; bare nogen frosne isklumper isede klumper i skyggen. Og der var et blidt og fugtigt drag af sneen, som tinte i solen, saa luften blev silkeblank og skinnet. Aldeles vaarligh var det –.

«Skidt –» sagde Mathea ganske høit og glad og gik udover –.

Ude paa jordet klabbet det lidt[.] Og sneen tindret ikke vinterlig i smaa gnisterstjerner, den var sølvblank ovenpaa og vaad. –

Der var mange mennesker paa Grøttum^{K2} – fuldt af ski udenfor. Kaare havde ikke tat af sig, han stod ved hushjørnet sammen med en anden gut og drak brus. Det var Ove –.

Mathea vinket med den ene haanden og puttet med den anden busterne op under luen. Bare hun ikke saa ud som en flisehaug paa haaret.

«Ha?» sagde Kaare, skjænket resten [3] af brusen i glasset sit og rakte hende. Ove trykte hende i haanden og sagde velkommen tilbage.

«Darf ich vorstellen^{K3} – Fräulein Meta von und zu Ascheraut – Herrn Cand. art. Ove von Below –» Kaare gav dem hver et dask over bagen med skistaven.

«Faa rypesækken din da jente – hu har en hel delikatesseforretning i den, get –»

«Du har jo havt det saa hyggelig i Hannover, sa din mor –» sagde Ove. Han havde lagt sig ned og spændte af hende skiene.

Mathea fik ikke svart engang – Kaare var begyndt at fortælle om sin søsters pensionsophold og ramset op de unge piger, hun havde boet sammen med – som det var ham, der havde vært der aldeles –.

«Hu heter ikke Mattea naa længer – Meta hetter hun a. – » – Dere, vi spiser ude da.»

De havde fundet sig en plads i en snedrive. Ove kom med nogen bretter [f]⟨j⟩æler, [N2](#) han havde fundet.

«Du blir saa vaad ellers – det er saa varmt idag. –»

[4] Kaare aad, som han ikke havde seet mad paa ↔ mange dage – aad og skyllet i sig kaffe og snakket – han og Ove rent slos om at faa snakke.

Mathea sad og saa paa de to. Hun ~~var endda ikke kommet sig af sin~~ overraskelse var endda overrasket over, at Kaare var saa pen – hun var blit rent slaat af det, den dag hun kom hjem. Saan nydelig pande og vakre, [N3](#) muntre øine og den faste, runde hagen med kløft i. Hun havde ikke tænkt paa det som barn, men i pensionen var de alle rent forelsket i hendes brødre, efter fotografiet da. Men Kaare var endda penere end Leif nu. Hun kunde gjerne faat lidt af det, hun som var pige trængte det mere –.

Kaare var penere end Ove. Som barn var Ove det nydeligste, hun vidste. Han havde ikke rigtig pen hud nu, Ove. Og saa var næsen for stor, og kinderne lidt hule, og munden ligesom lidt snurpet. Men det var det med Ove, at han havde saant nydeligt væsen –.

«Røger du virkelig ikke –» sagde Ove «– disse her er ganske lette.[>]»

[5] «Nei tak –» Mathea rystet paa hodet. Hun turde ikke – hvis mor eller far opdaget det.

Saa fandt Ove chocolate til hende.

Hvor vakkert, vakkert her var – skogaas bag skogaas, og hvide jorder og røde

gaarder udefter Sørkedalen.

«Jeg tror ikke, der er saa deilig nogen steder paa jorden, som her –» sagde Mathea inderlig. –

Ove laa lænet bortover med hende. Han smilte og slog haanden i fjælen, de sad paa[.]

«Her?»

Fru Askerud stod i vent[e]værelsevinduet, da de kom. Hun lukket op og snakket ud til dem:

«Nei goddag, Ove – hvordan staar til med din mor –? Har du faldt meget da Mathea?»

Fru Askerud talte lidt langsomt med en lav, blid, hyggelig stemme. Det [6] Man merket fort paa fru Askerud, at hun var fra landet. Hun var stor og lys og tyk og tog sig staselig ud.

«Ja vi har spist vi da – men stegen staar i stegeovnen til dere – kan du ikke bli med ind da Ove og spise her – hvis ikke din mor blir ræd, tror du –»

Det var ingenting i veien for det. Ove havde opdraget sin mor godt.

Mathea syntes aldrig, hun havde spist bedre mad. Det var første søndag, hun var hjemme. Og de fik dyresteg med tyttebær, og jordbærsyltetøi med ~~flødekrem~~ kremfløde, som de altid havde hjemme vintersøndagene.

«Mehlspeise^{K4} var vondt i grunden, du mor,» sagde Mathea.

Efter middagen gik gutterne ind til Kaare. Og professoren sov middag paa kontoret, og fru Askerud i soveværelset.

Mathea gik ind til sig selv. Hun elsket middagshvilen – ikke fordi hun sov middag nogensinde, men saa var det saa deilig roligt i huset – ~~og saa fik hun~~ [7] være en stund alene hun syntes, det var saa hun syntes altid, det var saa hyggeligt de par timerne at gaa alene inde paa sit værelse i sine egne tanker. Hun ryddet altid op da. – –.

Hun fik af sig det vaade tøiet og vasket sig længe og eftertænksomt. Med

linnedet knappet ned stod hun lidt foran speilet. Hun var lavstammet og tæt og korthalset. De runde arme var rødnuibede paa overarmen, men ellers var hun fløielsblød og flødegul. Hun trykket sine muskelfaste hænder ind under brystet og dukket hagen nedover et øieblik. –

Saa satte hun sig i friserkaaben foran speilet og tog ned haaret. Hun blev siddende længe der, forsøgte en tre-fire haarfaconer, mønstrett[sic] sig selv med sine kjølige, graa øine og satte det tilsidst, som hun pleiet ha det.

Ikke spor af pen. Kanske ikke styg heller. Hun vidste det udmerket godt selv, at hun var af dem, man aldrig saa paa. – Haaret gik an – mahognibrunt, noksaa pent, naar det var strøget op og flammet^{K5} lidt med tangen og sat i en knude midt oppaa issen. Hun var da altid ordentlig paa det ialfald – [8] undtagen paa ski. Uf hun havde set ud i formiddag. – Øienbrynene var altfor tykke og uregelmæssige, og næsen tyk og munden stor og huden grov, rødmusset, men ikke saan pent lyserød. – Tænderne var pene, men hun viste dem lidt – Mathea smilte til sig selv etpar gange, men kunde ikke faa tænderne til at skinne ordentlig frem.

Hun var af dem, man ikke lægger merke til. – Ove for eksempel vidste vist ikke engang, hvad farve hun havde paa øinene. –

Mathea reiste sig op og gjorde sig færdig i en fart. Saa gav hun sig til at rydde. Der var forresten ordentligt i det lille værelset som i en dukkestue.

Men hun tørret støv paa kommoden og toiletbordet og rammerne paa de indrammede fotografier[sic] paa væggen. Mathea samlet paa indrammede fotografier efter kunstverker. Hun saa lidt paa hvert billede. Hun læste rygtitlerne paa sine bøger i den lille hjørnehylden. Voltaires buste, som hun havde faat af Kaare til jul, stod hun med i haanden en stund. Saa ordnet hun paa bordet foran vinduet, skrivestellet, brevmappen, fotografierne – [9] stod saa paa fotografiet^{N4} af Jane en lang stund. Hun vilde skrive et langt brev til Jane iaften – beskrive skituren. Det skulde bli morro at skrive paa engelsk –.

Hun hentet en bog fra hylden. Hun strøg haanden over det myge skindbind og læste titelen: Poeti[c]al works of Percy Byshe[sic] Shelley. Aabnet og læste paa smudsbladet: To dear Meta, affectionately hers Jane Graeme, Hannover,

February 1897. Saa paa kobberstikket af Shelley – han lignet virkelig Ove – ikke i trækkene – Mathea holdt haanden først over den øvre halvdel af ansigtet, saa over den nedre – der var noget, der mindet.

Hun havde læst en god stund. Blev mere og mere med. Mathea stanset, saa op fra bogen og bøiet sig ned og læste halvhøit igjen:

«I'll tell the truth: I loved another.
His name in my ear was ever ringing
His form to my brain was ever clinging:
Yet if some stranger breathed that name
My lips turned white, and my heart beat fast:
My nights were once haunted by dreams of flame,
my days were dim in the shadow cast
by the memory of the same.
[10] Day and night, day and night
he was my breath and life and light –[»]^{K6}

Mathea læste det igjen. Saa tog hun et blad af efeuen og lagde ind til merke og lukket bogen.

Hun gik ind, da hun hørte, pigen kom med kaffen i spisestuen. Hun skjænkede kaffen til sin far og gik ind med den.

Professoren sad ved skrivebordet og skar op en bog. Han nikkede til tak for koppen. Mathea stod og hang lidt ved siden af hans stol.

«Træt?» spurgte professoren og smilte distræt.

Mathea rystede paa hovedet. Hun tog luretteppet fra gulvet og lagde sammen. Og hun kom hen til sin far igjen.

«Du far – kunde ikke jeg faa studere medicin – istedenfor Kaare –»

«Kvindelige medicinere blir der aldrig noget af. – ~~Er du ikke f~~ Kan du ikke greie dig en stund med det, du har vært i pension da –?»

«Det var mest for leven, jeg sa det og» [11] lo Mathea.

«Nei se og bli gift du, barnet mit,» sagde professor Askerud og lo ogsaa.

«Jamen tænk om ingen vil ha mig da, far – Jeg er ikke nogen skjønhed, ved du, og da –»

«Der er sgu ingen, der spør efter *det*, tulla. – Ja saa faar du faa dig en anden post da.»

Faren tog fat paa bogen igjen. Saa gik Mathea ind i spisestuen igjen.

Ove havde faat fat i Shelley – hun havde tat den med ind.

«Læser du virkelig sligt – klassikere er forfærdelige.»

«Har du læst no af ham da –»

«*Alle* klassikere er forfærdelige.»

«Kan der ikke være lidt forskjel paa de og da –[»]

«Forfærdelige allesammen. Heine excepting naturligvis – Buch der Lieder^{K7} er svinagtig go[.]»

«Jeg synes saa meget bedre om det, naar det ikke er om kjærlighed, han skriver –»

«*Har* han skrevet om andet da –?» afbrød Ove hende[.]

«– alt det, hvori han taler om politik og ^[12]jødedom og religion – alt det som han ligesom elsker af hjerte og fantasi og spotter med forstanden ligesom – eller som han indrømmer med forstanden har ret, folket altsaa – men som er hans instinkt imod – » Husker du det digtet 'Lass dich nicht kirren, lass dich nicht wirren –'[»]^{K8}

«Ikke tydelig rigtig –»

Mathea saa, at Ove ikke var interesseret. Hun ~~holdt~~ ~~op~~ sagde ikke mere. Hun vilde gjerne talt mere om Heine – forklart, hvor hun likte ham saa tusengange bedre, naar han bare var mand mellem mænd, elskende og kjæmpende for ~~alt~~ hver tanke, der havde liv og varme og skjønhed i sig, spottende alt, der stivnet i død og form – og netop Ove skulde ikke sværme for Buch der Lieder –. Den bogs erotik havde aldrig rørt Matea[sic] – snarere oprørt –.

Men inden hun fik kommet sig til at si noget, havde Kaare grebet ordet. Han

var langt inde i et foredrag om Laxdøla saga:

«Der fins pinedød en kjærlighedshistorie, som er saa god, skal jeg si dere^{N5}

–»

For Kaare existerte for øieblikket ikke anden literatur end den oldnorske.

Ove saa paa klokken[.]

«Neimen du, vi maa vist gaa –»

Ove og Kaare skulde til en kammerat. – sagde Ove.

[13] Mathea sad og bladet i Shelley, men læste ikke. Hun havde egentlig mest lyst til at ta sit haandarbeide, men fru Askerud likte ikke, der blev syet om søndagene.

«Du skulde rigtig spille lidt, Mathea,» sagde fru Askerud – «du glemmer alt, du har lært tilsidst –»

Mathea satte sig lydig til klaveret. –

– Portlaasen var i ugreie; Ove huserte og smaabandet. Mathea stod ved siden af, skuttet sig i aftenkaaben og trippet med sine balklædte fødder paa issvulen.

En aftagende maane, uendelig høit oppe og fjern, lyste iskoldt paa de skidne snevolde i gaden og de høie, skiddengraa huse, blinket i de blinde, mørke vinduer paa den anden side gaden.

«Naa gudskelov da» sagde Ove, da porten gik op. Han lyste mathea[sic] til hendes dør entredøren og rystet kraftig hendes haand til godnat:

«Du ser sgu ud til at faa h som du skulde faa en dundrende dagen derpaa imorgen – du er vist gribende søvnig, du – godnat da –»

Mathea stod inde i den mørke spisestue [14] og hørte ham gaa ud af porten. Hun gik til vinduet og saa efter ham, da han skraade over i maaneskinnet paa den anden side gaden og blev borte rundt hjørnet.

Fru Askerud kom i døren i skjørt og frisertrøie med natlampe i haanden.

«Goddag, barnet Godaften, barnet mit – har du moret dig da –»

Fru Askerud tændte lampen og satte frem et glas melk og tre kjeks med appelsinsyltetøi –. Det var fru Askeruds faste overbevisning, at et glas melk, milkkjeks^{K9} og appelsinsyltetøi – før man lagde sig, var udmerket og nødvendig for at ta bort alle daarlige virkninger af kaffe og vin[.]

«Jeg syntes, du holdt saa længe paa med porten –»

«Der havde vist nogen brugt gal nøkkel i den, tror jeg –»

«At du ikke ringte da – eller lod kusken hjælpe dig – Du kunde resikert at bli staaende der længe jo – paa gaden i den kulden – Hvordan fik du den op –»

«Ove fik det til at gaa tilsidst –»

«Ove –?»

«Ja, jeg lod ham kjøre med mig hid –»

[15] «Danset du meget med Ove? –»

«En francaise og en extra –»

«Ikke mere – hvem havde du tilbords da –?»

«Kaptein Petersen.»

«Han var vel forfærdelig morsom –? Var hans frue der – hun var vel rasende elegant? Hvad havde hun paa for noe?»

«Lys brunagtig – brokade tror jeg – øg med noe guld i og kniplinger –»

Moren blev siddende og spørge, mens Mathea spiste sine kjeks –

«– Ja godnat da, tulla – skynd dig nu lidt da med at komme iseng. Saa det var saa elegant du –. Det var rigtig hyggelig, du moret dig saa godt.»

– Mathea løste de tufsete blomster af sig og lagde dem i vand. Og hun blev staaende ubevægelig ved bordet og stirret med sorte, fortænkte øine.

Hun hørte gutterne komme. De havde fulgt nogen damer. Hun for lidt sammen, som vaagnet hun. Saa begyndte hun at ta af sig kjolen.

Den fine, deilige kjolen. Hun havde [16] aldrig havt nogen saa fin før. Sydd paa Silkehuset.^{K10} Og hun syntes, da hun stod færdig klædt her i eftermiddag aftes inde foran morens toiletspeil, den klædde hende. Hun syntes, hun var *pen* i den.

–

Da hun saa kom didbort – hvor de var penere allesammen. Lizzie Jahn i sin <tarve>lige, klare – Gerda i sribet atlask, – Alfrida i den blaa gamle –.

Ove havde da gratulert med kjolen, sagt, den var tiptop –. «Gudskelov, nu faar jeg hvile lidt hos dig, Meta – Lizzie er sgu anstrengende –.» Han havde hvilt sig den ekstradansen med hende – naar han havde tøvet og let sig træt med de andre – de anstrengende.

Mathea kastet sig paa sengen. Bare hun kunde faat graate.

Ove, Ove, som hun havde tænkt paa, da hun tog ud stoffet – hver gang, hun prøvet, – iaftes, da hun pyntet sig – da hun badet og kjælte for sin egen, hvide hud. –

Hun skulde tat kjolen mere udringet – hun kunde da vise^{N6} det vesle, hun havde, som var pent. Men naar det kom til stykket, kunde hun aldrig faa sig til. Om det gjalt hendes ^[17]liv, kunde hun ikke. – Ingenting gjorde hun af det, hun ønsket saa glødende. Være tøvet, sød, hyggelig, koket, utækkelig, dum – hun vilde det saa gjerne, som hun vilde leve. Hun tænkte det indi sig – og naar de var sammen saa, saa var det, som der sad noget indeni brystet og holdt igjen – skam eller hvad det var. Hun blev sig selv lig – stø, tør, fornuftig. Æsch, fornuftig og tækkelig – Mathea er saan en fornuftig, tækkelig pige!

Det fordømte gamle kjærringsludder. De skulde vide, hvordan hun havde det indeni sig – hvad hun drømte, og hvad hun ønsket. Inat i vognen – det suste og brændte i hende af alle de vilde historier, hun havde hørt og læst, om hemmelige, farlige kjærlighedseventyr i lukkede vogne ved nattetid. Og Ove, som var yr af dans og og^{N7} hed af vin og dans og musik og damer, da han kom og gik ud med hende – saa sad han der i vognen hos hende og hvilte ud – blev søvning efterhvert og afkjølet, og de sad og smaasnakket litegran, fornuftig og kjedelig i den forhadte kammeratjargonen –

Gud, Gud, ja det er syndigt at være slig, men jeg kan ikke for det. Jeg blir uren og syndig i tankerne for hans skyld, men jeg bryr mig ikke om det. Jeg skulde gjerne gjøre meget, meget værre ^[18]ting for Ove. Alt i verden skulde jeg gjøre. Aa

Gud, hvorfor fik jeg ikke bli lidt pen – eller bare anderledens[.]^{K11} Lizzie er ikke pen hun heller, men alle gjør kur til Lizzie –. Gud, du ved, jeg har vært glad i ham bestandig, du ved ikke du engang, hvor jeg elsker ham –.

Det havde været den samme jammer, hvergang hun var sammen med ham – mere eller mindre. Sommetider fik hun sig overtalt til at tro bagefter, jo, han er da anderledens mod dig, mere sammen med dig end med de andre. Og hun regnet op for sig selv – saa og saa meget danset han med den og med den og saa og saa meget med dig –.

Ja han var anderledens mod hende. Og bare søm han vilde være som med hvemsomhelst af de andre – den han brød sig mindst om, bare han jaale og v<r>øvlet og sagde nogen nogen^{N8} pene ting, som han ingenting mente med. – Saa kunde man haabe og drømme og bilde sig ind, at man kunde vinde mere. – Bare ikke dette haabløse – være den prægtige, snille, stygge kameraten –.

Ove, Ove – de siger du er vakker – du *er* det ikke – de siger, du er morsom – jeg synes, du er kal,^{K12} jeg – du er begavet – ja du er luddoven, har dumpet ^[19] dig nedover til Kaares klasse – jeg elsker dig ikke fordi du er pen eller kjæk eller overlegen eller morsom – jeg elsker dig, fordi jeg maa, fordi det er kommet ind i mig i kjød og blod og krop og sjæl – jeg haaber ingenting, jeg tror ingenting, jeg ved godt, hvordan du er, og jeg ved, det er haabløst, men jeg elsker dig nu engang – jeg elsker dig, amen.

Kjære Gud i Himmelen –

Leif, løitnanten, havde forlovet sig.

Mathea havde gaat i klasse med hans kjæreste, men de havde aldrig været noget sammen, hun og Bitten. Mathea likte hende ikke større.

Hun var datter af en kapteinsenke og gjaldt for en skjønhed. Guldblondt silkehaar – æggedosisfarvet kaldte Mathea det i sit stille sind – og fine, smaa træk, svært formløs i ansigtet, med kinder saa bollede, at munden ligesom ikke vilde gaa sammen, men trutet lidt, blegrød og visende smaa perletænder. Saa var hun god og rund i figuren, noksaa snørt med solide hofter og bagparti i sine

tailormade, graa spadserdragter. Hun var svært elegant klædt bestandig, Bitten, endda moren havde det noksaa smaat.

[20] Hun var forresten forfærdelig pen den aftenen, hun var hos Askeruds første gang efterat det var blit offentlig. Og da hun stod ude i entreen, efter hun havde tat af sig, og rettet lidt paa haaret, og Leif stod bag hende og smilte ind i speilet til hende, lo hun høit:

«Ja du Leif, du er en heldig gris, du –»

Leif slog armene om hende og kysset hende stormende.

Mathea følte sig svært forlegen overfor alle de udbrud af sin brors forelskelse, som hun stadig kom til at se.

Det var underlig, men hun blev meget mere genert, end om det havde været etpar fremmede forlovede. Selvfølgelig syntes hun altid sligt klisseri var kjedeligt og flaut at se paa, men dette her var meget mere.

Alle andre unge mænd, som hun kjendte, saa kunde hun meget bedre finde sig i at vide – ja, at de var voksne, og at der var en masse ting til i unge mænds liv, som enkelte af hendes veninder havde en ubegribelig interesse for at drøfte. Selv Ove – hun havde hørt forskjelligt om ham, og det var, som skar det med knive i hjertet hendes, men midt i lidelsen kunde der være en besynderlig vellyst i at lide og sørge for hans skyld – over de [21] fristelser og farer, som maatte være netop for en gut som Ove. –

Men hendes brødre –. For ikke at snakke om, at hun ikke engang at hun sletikke kunde taale at tænke sig, de <kunde> ^{N9} indlade sig paa nogenslags simple, daarlige historier, – fik hun vide noget sligt om nogen af dem, ja da maatte hun vist bli gal – men hun likte ikke engang at tænke paa, at de kunde gaa og være forelsket i en eller anden dame, eller gjøre kur til nogen unge piger. Og hun havde en følelse, som hendes inderste blufærdighed blev krænket, naar hun saa Leif kjæle for Bitten, – og saa var det, som hele hjemmet var blit fremmet og ødelagt for hende, naar denne fremmede skulde kunne gaa ind og ud der og høre til i hendes familie.

Hun gik i angst for at Kaare ogsaa kunde finde paa at forlove sig. Og hun blev

lykkelig, hvergang Kaare ischet sig over det klineriet til Leif og Bitten, eller sagde, at damer var da det værste, som fandtes. Kvindfolk *er* ikke rigtig mennesker, paastod Kaare, og Mathea lo.

De var meget sammen, hun og Kaare. Han havde tat artium om sommeren og skulde studere filologi. Og Mathea, som havde lært stenografi den vinteren, efter hun var kommet fra ^[22]Hannover, gik paa noksaa mange forelæsninger med ham og stenograferte for ham. – Det var igrunden hendes bedste stunder, naar hun sad inde hos ham og renskrev og læste op, og Kaare berigtigede og snakket og udbredte sig. Hun jublet ved sig selv over hans fortrolighed – Kaare, som var saa sky og lukket sig saa kysk over sit eget, trods alt det han skravlet af løst og fast –. Hans arbejdsiver, hans interesser, hans fremtidsdrømmer, som han trodde, han gjemte saa godt – han skulde bare ane, hvor hun forstod det ud og ind.

Kaare og Leif – de og hun havde altid haft en jargon mellem sig med ærting og smaatrætter. ~~Der havde aldrig~~ Tonen i hjemmet havde aldrig været særlig øm – hun havde vist ikke kysset sine brødre en eneste gang i hele sit liv – jo Kaare, da han var saan en tre aar og hun selv fire – og mellem forældrene og hende var det meste, de brugte af kjærtegn, et klap paa kindet nu og da. Men Gud i Himmelen – hvor hun følte, de var af et blod, alle fem.

Meningen med det, da hun lærte sig stenografi, havde forresten været, at hun vilde se at faa sig noget at gjøre. Men professoren vilde det ikke. Mathea skulde gaa i huset. ^[23]Akkurat som de havde brug for hende der. Det blev til, at hun bagte lidt kage nu og da, eller lavet en liden varm ret til aftens, naar der var nogen fremmede hos dem. Tørre støv og vande blomster vilde hendes mor selv. Saa hun havde igrunden ingenting at gjøre, andet end øve paa pianoet og brodere –.

VÅR-FRAGMENTET

Det faldt mig ind iaftes at gaa ud og se efter vaaren.

Den har staat saa længe og kommer ikke videre. Der var store gule, kvaeblanke knopper paa kastanjerne anden paaskedag allerede, da jeg var nede paa Akershus. De var blit lidt større forleden dag – bare litegran.

Og plænerne i parken var grønnere imorges end før det sidste regnet. Men ikke meget. Der drev et blegt sollys, som sivet ud af rifter og sprækker i det høie skydække, drev udover de bleggrønne plæner og døde inde i de nøgne kroner. De var lysprikket, men prikkerne var saa smaa. Bare den hæggen, som altid grønne[s] først –, stod med slør af løvspræt. Og saa spiræahækkene nedover Homansbyen naturligvis. Men de er altid saa tidlig ude, spiræahækkene. Saa dem regner man da ikke rigtig paa.

Da jeg kom til den porten, hvor jeg skulde ind, stod der en herre og sa farvel til en liden pige. «Tak for følget da,» sa han, «skal du gaa hjem nu da?»

Jeg hørte ikke, hvad hun svarte – bare hendes stemme.

«Hun følger sin far til kontoret hver morgen, den lille pigen» sa elevatormanden, da han kjørte mig op[.]

[2] Kanske det var den lille pigens stemme, som pludselig fik mig til at gaa ud iaftes og se efter, hvordan det gik med vaaren. Kanske det var den lille lyse stemmen, som var skyld i, at jeg havde længtes hele dagen efter lunken regn fra milde, sølvbræmmede skyer. –

Saa drev jeg udover Drammensveien. – Paa hjørnet af Bygdø allé stod der en kastanje, en ung, liden en, med grønne blade. Den er altid først ude af alle kastanjer her i byen, som jeg ved om. Og der lyste gult solskin gjennem dens krone. Men jeg fik ingen rigtig fornemmelse af vaaren alligevel. Og jeg gik og saa paa folk. Damerne havde straahatter paa, med masser af roser og lyst tyll, og lange, lysstribede vaarkaaber. Halværmer og lange hansker ogsaa. Men jeg lagde bare merke til – hvor let man blir rundrygget i disse lange, løse kaaberne iaar.

«DE RIKES ARMOD», VERSJON 1

De rikes Armod.

Værelset er stort, men det har skraatak. Og lyset fra lampen paa skrivebordet henne^{N10} ved gavlvinduet rækker ikke synderlig langt utover[.] Nogen bokrygger i reoler og nogen billeder under glas skimter frem. Men nede ved ovnen, hvor de sitter, er der tusmørkt.

Knut har dækket paa en stol, som ryggen er brukket av. Han har breidt et rent haandklæde paa den til duk og sat frem spansk landvin og to klodsede ølglass. ~~Men nøtterne~~ Men der er nøtter og vindruer i en gammel kumme av italiensk fajance.

Dorthea Margrete sitter i gyngestolen, og han ligger paa knæ foran hende og snører de vaate støvler av hendes føtter. Saa henter han hendes røde silkesko fra sin skrivebordskuf:

«Saan. Nu er fruene kommet hjem – er du ikke det? Har du det godt nu?»

«Det har jeg vel – naar^{N11} jeg er hjemme.» Hun tar om hans hode og kysser ham. Og da han sætter sig paa gulvet med og lægger hodet i hendes fang, stryker hun over hans haar og hans ansigt og hans nakke, mens hun spør: «End du – sitter *du* god[t] slik?»

Han ler og svarer ikke paa det, men sier:

«Jeg ventet saan. Det varte saa længe før du kom. Og det var saant stygt veir –.»

«Jamen du visste jo det, at jeg kom, naar jeg hadde sagt det.[»]

[2] «Ja det visste jeg.»

« – For det har ikke hendt endda, har det vel, at jeg ikke har kommet?»

«Nei,» sier han og kysser hendes haand. Og hun bøier sig ned over hans ansigt og kysser det:

«Tror du ikke jeg længtes da. Men ser du, der kom en dame indom eft til kaffe. Og hun blev sittende og tøve saa længe, og jeg visste, at tante Mikka hadde fire bunker med stilebøger. Og saa syntes jeg, jeg maatte hjelpe hende. For ellers saa hadde jeg kommet til at sitte her i hele aften og synes, jeg var ikke snil. ~~Skulde jeg ikke~~ Var det ikke rigtig at jeg hjalp hende kanskje?»

«Jo det var det. Men jeg var litt lei, kan du vite for den tiden vor som vi mistet –.»

«Ja. Men –» og hun bøier sig over ham igjen og smiler «jeg kan bli hos dig til ~~tolv~~ sent i aften, Knut. Jeg behøver ikke at gaa før tolv. Tante Mikka er paa møte –»

Han smiler igjen og lægger begge armene om hendes liv. Og hun sier sagte:

«Vi to maa være snille mot alle mennesker. Ikkesandt? For vi er saa lykkelige.»

«Ja det maa vi, Dorthea.»

«Og livet er saa sørgelig. Jeg synes alle har det vondt – uten vi to.»

[3] «Aaja. Det er trist det meste,» sier han. «Men endda er det kanskje ikke saa ilde, som vi tror du. Jeg tror der en mere lykke til, end vi vet om. Tænk paa os selv. Vi har vor egen lykke, som ingen vet om. ^{N12} Det som de andre kan se av vort liv, ~~synes de vel~~ finder de vel neppe paa at misunde os.»

«Og endda saa hadde vi mere end de andre – allerede dengang, før vi traf hinanden, Knut. Vi hadde arbeide, baade du og jeg, som var den bedste del av vort liv. Kan du egentlig tænke dig, hvordan det maa være, at gaa til et arbeide, som man ikke bryr sig om, som man gjør bare for at faa penger til at holde ~~vedlike tilværelsen~~ sig eksisterende, mens man venter paa at ~~livet skal~~ komme til at leve –.»

«Der er mange, som ikke mener andet med at leve end at eksistere. De er noksaa fornøiet, naar de kan spise litt godt, efter arbeidstiden er endt, og sitte i

en god stol og røke litt og læse litt om kvælden, eller gaa paa en kafe og drikke pjoelter og snakke med nogen kjendte –»

«Ikke mange,» sier hun heftig. «Ikke mange, Knut. Ingen kvinde, tror jeg. Aa jeg vet, hvordan det er for dem. Savn som det er for os to, naar vi venter paa hinanden. Vi venter paa hinanden og venter. Ser paa klokken og trøster os – om en time er den syv. ~~Da er vi sammen~~ Før den tid maa han være kommet, tænker jeg. Naar viseren staar der og der, saa er vi sammen og da ^{N13} er vi saa ^[4]lykkelige og har det saa deilig som vi ikke rigtig kan tænke os nu, vi er alene. – Forstaar du Knut – vi to har endda aldrig ventet forgjæves paa hinanden. De lykkelige stunderne, vi har glædet os til, de *er* kommet – bestandig. Men det er saan, de fleste kvinder lever. De tænker, om saa og saa mange aar – da er jeg saa og saa gammel. Det maa være kommet før – det er ikke mulig at ikke livet kommer til mig. – Om tre aar – da er det sikkert hændt. Om tre aar er jeg kanske et lykkeligt menneske –. Og saa sætter de fristen ut og ut – til en dag saa ser de, det er forsent, og de tror ikke det nytter at vente længer. –

Jeg husker i høst da du var i London. Jeg gik og ventet paa brever fra dig. Ja du var snil og skrev meget, vennen min. Men jeg ventet allikevel, nervøst, febrilsk – jeg begyndte næsten i det samme jeg hadde dit brev i haanden at vente paa det næste. Jeg ventet om morgenen, naar jeg stod op. Jeg var nervøs av spænding, hvergang jeg gik hjemover, om der laa brev fra dig. Hvergang det gik mot ~~den~~ tiden, at posten kunde ventes ^{N14} det klokkeslet, at der kommer post, saa var jeg nervøs. Helt til den sidste posttiden var forbi og jeg visste, nu ~~kan jeg ikke~~ kommer det ikke idag –.

Saan lever de. ^{N15} Venter og venter – til den stunden kommer, da de ~~sy~~ første gang tviler paa at det kommer nogensinde. Saa er de fortvilet. Og saa begynder de at vente igjen. Og saa kommer de fortvilede stunderne, de ikke venter – oftere og oftere kommer de, men jeg tror ikke de nogensinde blir saa gamle, at de ikke indimellem ^[5] venter, at livet skal komme. Selv om de baade gifter sig og tar sig elskere eller resignerer og kalder sig gamle jomfruer i de stunderne, de ikke haaber –

Jeg ogsaa har gaat saan og ventet, Knut, paa livet – til jeg blev din. Og endda

var jeg lykkeligere end de fleste andre. Jeg hadde arbeidet mit. Og jeg kunde grave mig ned i det, naar jeg blev syk av længsel – og tænke, at om jeg aldrig kom til at leve, saa kunde det være til nogen nytte at jeg eksisterede. Jeg vilde bli en flink læge, og da var jeg sikker paa, at jeg kunde gjøre litt gavn i verden, og det vilde være en tilfredsstillelse, naar jeg var ulykkelig at vite, at jeg var ialfald til nytte for andre –» – Men naar jeg tænker paa dem, som lever ikke lever og eksisterer til ingen nytte –.»

«Tror du, at din tante for eksempel er saa før ulykkelig,» sier han tankefuldt.

«Nei. For tante Mikka er sikker paa, hun har gjort nytte i verden. Og det har hun ogsaa. Hun har gjort nytte, hun og alle de andre mandvonde jernjomfruerne, som har bekjæmpet de raa m^{N16} det kjæmpet for kvindens frigjørelse og ned med det stygge dyret manden og hvad de kaldte det altsammen. Det er synd at le av dem, Knut, om de er blit rare og forkrøblet og alting. Aa du skulde vite, hvor jeg syntes hun var fin og fornem og stolt i sin forstenede jomfruelighet idag, den dame var indom. Hun er slik en som ser ned paa alle tante Mikkarne, fordi hun har ædt sig tyk og [6] fet bak ryggen til manden sin og født nogen kjøtunger, som hun har opdraget til like store pøbelers som hun selv. Naar de fra den tiden snakker, saa er det liksom kjærlighet alt var bare litt smør paa det brødet, de skulde leve av, og det var at bli gift; Men man skulde takke gud for at man hadde faat sit daglige brød, selv om man maatte spise det uten smør paa –.

~~Men det er da bedre at vite, at kjærlighet~~

Men alting er da bedre end at være slik synes jeg. Hellere end det, saa vilde jeg gaat og blit gammel alene i det haabløseste, likegyldigste slit – bare jeg visste, at livet der er ingenting i livet som er lykke, uten det at ha nogen at holde av, mere end sig selv –»

«Men du har sagt mig mange ganger,» sier han op mot^{N17} hendes ansigt, «at du har mere glæde i dit arbeide nu end nogensinde før, Dorteia.» Du sier jo, du vil ikke gifte dig med mig, og du vil ikke ha barn, før du har faat embedseksamen –»

Hun holdt om hans hode og lægger det ind til sit bryst:

«Du kan vel vite det. Der er ^{<nu>} bare den tingen for det første, at jeg faar lov at snakke med dig om mit arbeide og du vil høre paa. – Ja du selv er jo glad i at læse for mig av dine bøker og fortælle mig om dem og vise mig det du skriver –. Og saa er det det, at jeg er blit ærgjerrig ogsaa nu. Fordi jeg er din og fordi jeg skal bli mor til barna dine, saa vil jeg bli til noget. Og fordi jeg er lykkelig –.

[7] – Du gode gud, naar jeg tænker paa, hvor jeg er lykkelig –. Og jeg *kan* ikke glemme, fordi om jeg er lykkelig, at livet er bundløst fortvilet for de fleste – og ubarmhjertig. Jeg synes, jeg maa gaa ut og by mig til at være den ydmykeste tjenestepike for alle, alle de andre –. Jeg synes, hvis de visste, hvordan det ser ut indi mig, hvergang jeg tænker paa dig – de maatte hate mig, alle de andre, som de forsultne, forkomne, sparkede undertrykte hater dem, der vælter sig i overflod. Og jeg vet godt, Knut, det meste jeg kan gi dem, ~~det er~~ av kjærlighet, av godhet, av hjelp – ja av det som de kalder opofrelse, der ikke vet, hvor bundløst rik jeg er – det er bare som en haandfuld kobberdanker, [K13](#) en nabob [K14](#) slænger ut av vognvinduet, naar han [N18](#) kjører gjennom en fattig gate paa vei til slottet sit. – Jeg forsøker at være saa god mot alle mennesker, som jeg kan, du – men jeg narrer ikke mig selv – jeg kjøper mig litt god samvittighet til at glemme, hvad jeg vet om al verdens den elendighet, som jeg allikevel glemmer. – Man kunde ikke glemme være lykkelig i sin lykke, hvis ikke man husket ordentlig det man vet om de andres liv[.]»

«Nei,» sier han sagte. «Du har ret. Vi to maa være gode mot alle mennesker. –»

«Kan du saa ikke forstaa, at jeg klamrer mig til mit arbeide? Jeg som synes jeg er kommet utenfor livet – det som alle de andre lever. – Du vet Avalons ø, [K15](#) som du fortalte mig om – hvor det altid er sommer og sol og græsset er grønt og fuglene synger –. Jeg er [8] der, men jeg husker, hvor jeg er født og baaren og hvor min slægt lever, og jeg levet, før jeg kom dit. Og sommetider, netop naar jeg er mest lykkelig, saa stikker det i hjertet mit, fordi jeg tænker paa dem –. Og jeg synes, mit arbeide er en bro ditover –.»

«DE RIKES ARMOD», VERSJON 2

De rikes Armod.

Knut Hole gaar og driver frem og tilbake paa gulvet i sit halvmørke værelse.

Lampen brænder paa skrivebordet henne foran vinduet. Men lyset rækker ikke synderlig langt utover i det store, halvtomme rum. Nogen bokrygger i reolen og nogen billeder bak glas skimter frem – men i krokene under skraataket ligger mørket tæt.

De to vinduer paa den oplyste gavlvæg staar kulsvarte med en hvit snefonn presset opover mot glasset[.] Skyggeagtig blekt snefok pisker indimot^{paa} av og til, naar stormen kaster sig like imot huset.^{N19} Ingenting andet end drivende sne kan han se, da han gaar fremtil og forsøker at se ut.

Knut blir staaende en stund henne ved sit skrivebord. Han læser det sidste, han har skrevet av oversættelsen:

Belvidera^{K16}

Hvis kjærlighet er rigdom er vi rike,
mit hjerte er saa fuldt at det maa briste,
~~og jeg kan intet si~~
jeg finder ingen ord, naar jeg vil si dig
hvor jeg er lykkelig, det er saa stort
at tænke paa det, saa jeg helt forstummer
[2] og liksom sprænges av min egen længsel[.]
Aa før mig til en ørken vid og vild,
gold som vor fattigdom, der kan min sjæl
frit aande ut, og jeg kan rope høit
til himlen og til stjernerne, som lytter,
den endeløse rigdom i mit bryst
og slænge mine hete arme om dig
og øse ut min kjærlighet i kys
og tænde fryd med ilden i mit hjerte.

— — —

Og skal vi sove paa den nakne jorden,

gjemt i en hule, leve av dens røtter
– min arm skal være hodepute for dig,
og ligger du og stønner, ~~træt~~^{syk} av sorger
saa vil jeg krype ind til dig og ~~svale~~ læge
din sjæl med kjærlighet og kysse dig til ro
og takke gud og vogte dig til morgnen. –

Knut lægger bort papirerne og staar og stirrer mot den blinde nat bak ruten.
Hun kommer sent. Men hun kommer nok – han er aldeles sikker paa det[.]

Han gaar til ovnen og fylder mere koks paa. Det begynder straks at fræse og sprake saa hyggelig [3] imot blaasten utenfor. Og han flytter den eneste lænestol, som er i værelset, borttil og stiller en stol, som ryglænet er brudt av, ved siden. Han brer et rent haandklæde ~~over stolen til duk~~ som duk over stolen og dækker med to glas og en flaske spansk landvin, og tilsidst henter han fra bokhylden en kumme av gammel italiensk fajance. Han holder den mot lyset et øieblik og studerer mønstrets og farvernes pragt, før han kjælende tørker støvet av og fylder den med nøtter og druer.

Tilsidst tænder han et lys og stiller det ved sengen bakom skjærbrettet. Og fra en skuf i kommoden henter han et par høihælede røde silkesko og sætter tilrette ved stolen.

Hun hadde lovet at være hos ham ved femtiden. Nu mangler klokken ti minutter paa seks. Men han er like sikker paa, at hun kommer[.]

Han er utaalmodig rigtignok. Det er ikke saa meget tid de har at være sammen. Men det er jo ikke altid saa let for hende, stakkars, at komme hjemmefra. Hun har kommet liksaa sent før. Men at hun ikke har kommet, naar hun har lovet det, det er aldrig hændt endda. Om en time, saa vet han jo sikkert, da er hun hos ham. Naar klokken er syv, saa sitter hun i stolen der – har sittet hos ham længe allerede[.] ~~Og de har det~~ [4] Og da er livet slik, som han ikke kan forstaa det kan være, naar hun ikke er hos ham.

Hun har lang vei stakkars – og dette forfærdelige veiret. Kanske hun helst vil ha no varmt, naar hun kommer –. Knut tænder beatricen ^{K17} og henter vand ute paa gangen – staar og lytter anspændt nedover den mørke loftstrap gang, famler

sig nedover til trappen og tænder den vesle parafinlampen, som hænger paa en spiker der. Han bor oppe paa kvisten av en gammel trægaard, som har været løkke engang da den laa utenfor byen. Nu staar den tilbake i resterne av en have, mitt[sic] i et arbeiderstrøk.

Mens han staar der i kulden og kiker nedover den mørke, trange trappen, hører han nogen aapne gatedøren. Og saa hurtig ~~han kan~~, og saa lydløst han kan, lister han tilbake til sit værelse og ~~laaser~~ lukker efter sig – men blir staaende med haanden paa klinken og lytter.

Det ringer fire ganger paa klokken og der er en, som kommer hastig indover gangen. Knut river døren op og drar hende ind til sig, saa sneen drysser av hendes hat og hendes skuldre nedover hans ansigt og hænder.

Og han strækker ut haanden og laaser bak hende, endda mens de staar der, knuget til hinanden. De sier ingenting, bare ler og kysser, mens han tar yttertøiet av hende, ryster sneen [5] av det og legger det bort. Og han leier hende bort til lænestolen, knæler og begynner at snøre op hendes vaate støvler.

«Jeg ~~trødde h~~ var ræd her var nogen hos dig,» sier hun, mens hun kjæler for hans hode. «Jeg syntes jeg hørte det gik i døren din, i det samme jeg kom.»

«Det var bare mig. Jeg var ute efter vand. Jeg tænkte, jeg skulde lave kaffe eller the til dig – hvad vil du ha?»

«Tak ingenting. Jeg drak kaffe, ~~før jeg~~ hjemme.»

«Jamen ~~jeg~~ saa koker jeg vand og laver rødvinstoddy til dig. Føtterne dine er iskolde – strømperne ogsaa er vaate.» Han trækker dem av – kysser hendes knær og hendes nakne føtter ~~og varmer dem i sin ene haand, men~~ og holder dem i sin ene haand, mens han tar skoene i den anden og varmer dem mot ovnen ^{litt}, før han ~~slipper dem paa~~ sætter dem paa.

« – Og skjørtet dit er vaatt. Ta det av dig, skal jeg hänge det op og tørke – se her.» Han henter et uldtæppe fra sengen og tuller hendes ben ind. «Nu blir du snart varm – gjør du ikke? Stakkars liten pike som har været ute i det fæle veiret. Men nu er du hjemme, er du ikke?»

«Jo nu er jeg hjemme,» sier hun og legger armene om hans hals.

«Jeg hørte du kom i gangdøren,» hvisker han ned over hende. «Og saa løp jeg ind. For jeg vilde høre dig ringe. [6] Det farer igjennem mig, naar jeg hører den ringningen din – jeg blir saa meningsløst glad –»

Hun ler litt:

«Du maatte vente paa mig litt længe idag, maatte du ikke?»

«Jo jeg ventet. Men jeg visste jo godt, det er litt vanskelig at komme fra undertiden.»

«Idag var det forresten min egen skyld,» sier hun alvorlig. «Der kom et menneske opom til kaffe, ser du. Og hun blev sittende og vaase i det vide og det brede. Og jeg visste, at tante Mikka stakkars hadde tyske stiler for tre klasser, som skulde være rettet til imorgen. Saa da kvinden endelig gik, saa hadde jeg ikke samvittighet til andet, jeg tilbød at hjelpe med den ene bunken. Synes du ikke det var riktig av mig, Knut?»

«Joda det var pent. Det er bare det –» han skjænker det hete vand i glasserne imens og blander rødvinen i. «Synes du ikke selv Vi to har jo saa liten tid sammen, Dorthea. Din tante har dig hele dagen hun – Drik da. Varmet det ikke godt? Har du det godt nu?»

«Ja nu har jeg det godt,» sier hun og smiler – ler til ham over kanten av glasset som en liten pike. ~~Og da han lægger sig paa~~ Saa leirer han sig paa gulvet med hodet [N20](#)

[8] Men jeg liker ikke, at hun klippet av sig haaret da hun var ung.»

«Pyt det hadde jeg ogsaa gjort, hvis jeg hadde været ung pike dengangen.»

«Nei du hadde ikke. For det hadde du ikke faat lov til. Hadde du hat hjerte til at klippe av dig det deilige haaret dit, naar jeg hadde bedt for det?»

«Det er jo netop det, Knut – hvis vi hadde levet dengangen, saa hadde vi jo ikke kunnet ha det som vi har det, vet du. Saa hadde vi ^{maattet} gaat pent og borgerlig forlovet i en masse aar – og jeg hadde ikke kunnet forsørge mig selv men hadde maattet henge paa stakkars gamle bedstefar. Og saa hadde jeg været dum og uvidende og ikke kunnet skjønne noenting av det, som du arbeider med. Og skrækkelig selvgod og fordringsfuld. For du vet, det er jeg av naturen litt. Og

naar man da atpaa til er uvidende og dum, saa er der ikke maate paa, saa selvgod^{N21} og fordringsfuld en blir. –

Og saa hadde du aldrig turdet be mig om det, som jeg helst vilde. Og hvis du hadde gjort det allikevel, saa hadde du selv syntes, det var galt av dig. Og saa hadde du faat det allikevel naturligvis, men saa hadde vi begge to syntes, vi hadde gjort noe galt. Og saa hadde det ikke været vakkert.»

[9] Knut lo sagte:

«Tror du menneskene var saa anderledens^{K18} dengangen du da – Dortha –»

«Nei jeg vet naturligvis ikke. Men jeg tror, at vi har forfærdelig meget mere at takke tante Mikka og de gamle slaaskjæmpedamekvinderne for end vi vet. Jeg tror ikke jeg kunde blit <saa> lykkelig som jeg er, hvis der ikke hadde været nogen kvinder, som hadde gjort revolte mot fru-P<aa>lsen-lykken og hellere vilde slaas for noget, villet stort og bli gø latterlige og ukvindelige og skakkjorte og mandvonde av at slaas for noget de var begeistret for og trodde paa, mot det de følte var ufrihet og ækkelhet og foragtelige krav igrunden –»

«Tror du kvindesaken har gjort saa meget godt du da?»

«Jeg tror sletikke, der hadde været kvinder til paa lange tider før den.»

«Ja. Men du skal slet maa ikke belønne tante Mikka med altfor mange av vøre de timerne, som skulde være vore egne, veste lille pike.»

**Medisinstudier og røde silkesko
Fragmenter av Sigrid Undset
om ungdom og kjærlighet**

For lesere av Sigrid Undsets verker virker disse hittil ukjente fragmentene merkelig velkjente. I dem drar man kjensel på motiver, miljøer, stemninger og diskusjoner fra hennes tidligste romaner og noveller, hvor skildringene er lagt til de strøk i Kristiania hun selv hadde bodd i og kjente som sin *heimstad*. Undset skriver for det meste om unge kvinner, som prøver å komme til rette med livet og kjærligheten i den nye og urbane kulturen som vokste frem i det nye århundret, en kultur som har fått betegnelsen modernitet. I dette tidsrom var det særlig kvinnesaken som dominerte aviser og debatter. Undsets holdning til denne «saken» var kritisk, men ambivalent. I likhet med kvinnesakskvinnene hyllet hun arbeidslivets velsignelser og var glad for at kvinnene kunne velge å forsørge seg selv fremfor å inngå kjærlighetsløse ekteskap. Men hun var skeptisk til politiske tiltak som fremmet lettere adgang til skilsmisse og ugift samliv og til ideen om likestilling mellom kjønnene. Kvinnenes mer eller mindre frivillige løsrivelse fra hjemmet betraktet hun som et skritt i retning av et effektivitetssamfunn der de svakere gruppene, barna og ikke minst de eldre, etter hvert var nødt til å bli en belastning for det voksne og sterke individs selvtutfoldelse.

Tidligere enn de fleste så hun at hele dette sakskomplekset var noe som grep dypt og skjebnesvangert inn i de sosiale strukturer, og det var da også kvinnesaken som drev henne til å skrive sin første avispolemikk (Krane 1970, 138). I samtidsdiktningen danner de spørsmål som kvinnesaken reiser, sentrale tematiske elementer. Langt på vei gjelder dette også de fire fragmentene som er vårt emne.

Fragmentene er *episke*, det vil si fortellende tekster. Som Ellisiv Steen fremholder, var Undset en utpreget episk dikterbegavelse: «Som det kraftige, selvhevdende menneske hun var, måtte den form hun skulle bruke, ha plass til henne selv. Den episke situasjon, med fortelleren som det autoritative, belivende

og styrende midtpunkt har passet hennes temperament langt bedre enn lyrikerens ensomhet og dramatikerens anonymitet» (Steen 1969, 38). Undset gjør variert og fleksibel bruk av fortellerens rolle – fra å tre åpenlyst frem i selvbiografisk preget jeg-form til å trekke seg tilbake som en mer eller mindre synlig styrende instans, som formidler stoffet i tredje person gjennom de diktete personers tanke og tale. Hun beretter mest i verbets fortidsform, preteritum, men gjør også bruk av dramatisk presens. Ved dette øker spenningen og leserens nærhet til personene, fortellingen nærmer seg dramaet (Steen 1969, 40). I fragmentene er alle disse ulike fortellergrepene representert.

Mathea-fragmentet

Fragmentet kan karakteriseres som en portrettstudie av den 20-årige Mathea, fortellingens hovedperson. Teksten gir holdepunkter for at handlingen utspiller seg i de første årene etter århundreskiftet 1900, ca. ti år før nedskrivningstiden. [N22](#) Da var Sigrid Undset omtrent på samme alder som Mathea. Sammenfallet er neppe tilfeldig. Det er visse likhetstrekk mellom den fiktive skikkelsen Mathea og den unge Sigrid Undset selv, noe som synes å tilføre dette fragmentet en særegen personlig dimensjon.

Handling og fortellerforhold

Fragmentet skildrer moderne Kristiania-ungdom tidlig i 20-årsalderen. De utgjør en privilegert gruppe av selvbevisste studenter og sporty unge damer som går på ski, snakker sjargong og røyker sigaretter. I sentrum står professordatteren Mathea Askerud, omkranset av brødrene Kaare og Leif og vennen Ove, som hun er vilt forelsket i. Forelskelsen er ikke gjensidig, og mye plass er viet hennes utilfredsstilte kjærlighet til og lengsel etter Ove. Mathea vil gjerne studere medisin, men får ikke lov av faren og må fortsette å bo hjemme hos foreldrene.

Teksten starter med å signalisere både det moderne og frigjorte i ungdomskulturen og Matheas underlegne posisjon i forhold til brødrene. Den

åpner *in medias res*, her midt i skiløypa, med Kaares bråkjekke replikk til Mathea: «'Ja her kommer du til at dætte lidt faderli', kjærring –' sagde Kaare til sin søster.» Så setter han utfor den bratte og isete bakken, og «[v]æk var han». I neste øyeblikk entrer Mathea romanens scene, stillferdig og med vidåpne sanser for naturen og dens skiftende uttrykk. Hermed flyttes fokaliseringen fra fortelleren over til Mathea. Leseren gis adgang til hennes tanker og drømmer, og tankereferatet blir tekstens mest dominerende fortellerform. Ingen av de andre personene får slippe til med sitt indre liv. De blir skildret utenfra med større eller mindre ironisk distanse, dels av Mathea, dels av fortelleren. Disse to perspektivene glir ofte over i hverandre og tydeliggjør at forfatterens fulle og hele sympati ligger hos Mathea.

Skituren, som foregår en søndag på senvinteren, etterfølges av en trivelig søndagsmiddag i professorhjemmet, hvor Ove er gjest. Etter måltidet har de unge en litterær diskusjon om kjærligheten. Den utgjør et tydelig tematisk innslag i teksten. Her gjenkjenner man den unge Undsets lesning. Kaare leser *Laxdøla saga* og er betatt av middelalderens nådeløse og skjebnetunge syn på kjærligheten, mens Ove har størst glede av hedonismen og ekteskapsatiren i Heines *Buch der Lieder*. Mathea finner erotikken i *Buch der Lieder* opprørende, men hun elsker Heines glødende opprørsvilje og frihetspatos – «naar han bare var mand mellem mænd». Hun vil gjerne forklare denne siden ved Heine for Ove, men han er ikke interessert. Matheas kjærlighetsdikter er den engelske høyromantikeren Shelley,^{N23} som hun nyter i opphøyd ro på sitt værelse. Samme ettermiddag ber Mathea faren om at hun får studere medisin istedenfor broren Kaare, men faren tar henne ikke på alvor: «'Nei se og bli gift du, barnet mit,' sagde professor Askerud og lo».

Neste sekvens skildrer Mathea etter et ball, hvor hun er blitt oversett av Ove. Moren, som forventningsfullt har ventet på datteren halve natten, får en nøytral beretning om ballet, men da Mathea blir alene, gir hun fortvilelsen fritt utløp. Avslutningsvis fortelles det om Leifs forlovelse. Mathea synes broren oppfører seg latterlig, og finner det pinlig når han så åpenlyst kjæler for sin utkårede. Imidlertid har hun et utmerket forhold til Kaare. Mathea går med ham på forelesninger og stenograferer for ham. Kaare studerer filologi med liv og sjel og

har store vyer om fremtiden. I hans idealisme speiler Mathea seg selv: «han skulde bare ane, hvor hun forstod det ud og ind». Det er et karakteristisk trekk ved Mathea at hun har bedre kontakt med unge menn enn med jevnaldrende kvinner, som hun finner jålete og tåpelige.

Når hun ikke får studere medisin, vil hun gjerne få en jobb som kontordame og lærer seg derfor stenografi. Men for foreldrene er lønnet arbeid ikke fint nok. Mathea skal «gå i huset». Likevel er hun for fin til å gjøre husarbeid. Hennes eneste alternativ er å perfektionere seg i den typen ferdigheter som på Camilla Colletts tid ble kalt «fruentimmernettheter». ^{N24} Fragmentet toner ut i Matheas resignasjon over sin kvinneskjebne: «Saa hun havde igrunden ingenting at gjøre, andet end øve paa pianoet og brodere –.»

«hun var af dem, man aldrig saa paa»

Som professordatter hører Mathea hjemme i Kristianias øvre middelklasse og lever i romsligere økonomiske kår enn de typiske Undset-heltinnene. De er fattige og foreldreløse og må spinke og spare. Man stusser imidlertid over at den meget navnebevisste Undset har gitt Matheas far et så lite «kondisjonert» navn som Askerud. ^{N25} Navnet signaliserer klart at professoren kommer fra landet, og da ikke fra noen storgård. ^{N26} Også fruen kommer fra et bondemiljø. Om henne heter det, nokså pussig: «Man merket fort paa fru Askerud, at hun var fra landet. Hun var stor og lys og tyk og tog sig staselig ud.» Man kan spekulere over om det her antydes et klassereisemotiv. Teksten gir ikke noe ytterligere grunnlag for det, men den gir inntrykk av at atmosfæren i Matheas hjem er konservativ og spissborgerlig.

Imidlertid skildres Mathea som klok, kritisk, klartseende og kunnskapsrik. I dette er hun på linje med skarpe og kritiske Undset-heltinner som Edele Hammer, Jenny Winge, Uni Hirsch og Rose Wegner, ^{N27} en gruppe som danner en slags «elite» i Undsets samtidsdiktning. Med dem deler hun også dyder som arbeidsglede og vilje til selvoppofrelse. Men Mathea hører likevel ikke hjemme i denne gruppen. For mens «elitekvinnene» er høye, vakre på en stilig, nærmest «aristokratisk» måte (Steen 1982, 48), er Mathea kortbent, korthalset og

tettbygget, hun har vakre, grå øyne, men grove trekk og er hverken pen eller stygg. Matheas lodd i livet er å være den kvinne som ikke blir lagt merke til og ingen mann blir tiltrukket av. Illusjonsløst innser hun at «hun var af dem, man aldrig saa paa», og at Ove ikke engang vet «hvad farve hun havde paa øinene».

Denne erkjennelsen er desto mer smertefull siden Mathea allerede er i lidenskapens vold. Hun er ikke blant de Undset-heltinner – av typen Jenny – som går og venter på den mann hun «må elske». I den vidløftige Ove har hun alt funnet ham: «jeg elsker dig, fordi jeg maa, fordi det er kommet ind i mig i kjød og blod og krop og sjæl». Mathea brenner etter å bli hans elskerinne og hengir seg til hemningsløse erotiske fantasier.

Men for Ove kan hun aldri bli noe annet enn en god venn. På det ovenfor nevnte ballet erfarer hun at hun er sjanseløs: Ingen har så vakker og kostbar kjole som Mathea, [N28](#) og Ove komplimenterer henne for den. Men han ser bare de vakre og viltre ungjentene, som med Lizzie i spissen stiller opp i sine billige kjoler. Når han danser med Mathea, er det enten av plikt eller fordi han trenger et hvileskjær, for «Lizzie er sgu anstrengende». Mathea ville for alt i verden ha vært som en av de «anstrengende». Men for henne er det umulig å være som dem «tøvet, sød, hyggelig, koket, utækkelig, dum». Hun vet godt at hun fremstår som fornuftig og tekkelig og kaller det noe fordømt «kjærringsludder». Med innvendig jubel tenker hun på sine forbudte fantasier – på «hvad hun drømte, og hvad hun ønsket».

I Matheas tankemonolog gir Undset uttrykk for følelser og erfaringer hun kjente fra seg selv da hun var på Matheas alder. I et brev fra 1902 skriver hun til pennevenninnen Dea om sin manglende evne og manglende vilje til koketteri: «jeg kan smile smukt, men latter skjæmmer mig og danse *kan* jeg simpelthen ikke og kokettere, bruge øine og denslags vilde simpelthen klæde mig avskyeligt» (Undset 1979, 74). I et annet brev morer hun seg over hvor tekkelig og bluferdig folk oppfatter henne – som når sjefen på kontoret uttaler «at frk. Undset var saa uskyldig, at han ikke turde sige 'Faen' saa hun hørte paa det» (Undset 1979, 122).

Undset var klar over at hun kunne ta seg godt ut og vekke menns beundring,

men hun hadde en særskilt ømhet og forståelse for kvinner av Matheas type, de som gjerne vil elske og bli elsket, men som på grunn av et uheldig ytre blir nektet den elskov de higer etter. En slik kvinne er Lucy Snowe i romanen *Villette* av Charlotte Brontë, som var Undsets yndlingsforfatter. Lucy er den unge piken, skriver Undset, «hvis hjerte og sjæl hadde styrken til at bære den deiligste kvindes stormfulde skjæbne. Men Gud har git hende et litet, uskjønt legeme og et ansigt som ingen ser». Undset leste Brontë fra ung alder, og det virker sannsynlig at *Villette* kan ha vært en inspirasjonskilde for hennes såre skildring av Mathea og hennes lidenskap. Undset karakteriserte denne romanen som «den vældigste bok som nogensinde er skrevet av en kvinde [...]. Netop det at 'Villette' er en genial bok, gjør at det blir en ulidelig smertelig bok» (Undset 1917, 326; Undset 2004, 218).

Utkast til en roman?

Som Tone Modalsli skriver i [forordet](#), er hvert av de fire fragmentene «de første sidene i noe som kunne blitt en roman, novelle eller skisse». Når det gjelder Mathea-fragmentet, har det anlegg i seg til en roman. [N29](#) Fragmentet gir plass til relativt mange personer og mulighet for parallelle livsløp.

Hovedpersonen er en kompleks skikkelse og tegnet med tydelige konturer. Hun er plassert i en klar episk sammenheng, og spenningen er knyttet til spørsmålet om hva som vil skje med henne senere i livet, om hun vil gifte seg eller få seg et arbeid. At Undset har lagt handlingen flere år tilbake i tid, kan være en grunn til å tro at hun har villet føre historien om Mathea frem mot sin egen aktuelle samtid.

Hva slags forestillinger hun kan ha gjort seg om Matheas videre skjebne, kan man bare gjette på. En gjetning går ut på at Mathea kunne ende opp som en av Undsets fattige skjebner, av typen Selma Brøter. [N30](#) Selma er som Mathea en taper i livets spill. Hun er veloppdragen og bluferdig, snill og hjelpsom og har et godt hode. Hun har gått hjemme hos foreldrene til de dør og har etterpå tjent til livets opphold som underordnet og underbetalt kontorist i et ingeniørfirma. [N31](#) Som fragmentets Mathea kan hun litt språk og er flink til å stenografere.

Novellen om Selma Brøter er en gripende og smertelig-ironisk skildring av de enslige og aldrende kvinnenens kår i det moderne samfunnet og kan leses som forfatterens indirekte kritikk av likestillingsprosjektet. Om det var noe slikt hun hadde i tankene under arbeidet med Mathea-teksten, må forbli en spekulasjon.

Vår-fragmentet

I dette meget korte fragmentet skildrer Undset sine opplevelser en vårdag i Kristiania.^{N32} Hun skriver i preteritum. Nedskrivningen finner sted samme kveld, etter at hun er kommet hjem fra en kveldstur utover Drammensveien. Først forteller hun om sin sedvanlige morgentur til kontoret^{N33} denne dagen. Den går gjennom Homansbyen, og på veien iakttar hun de tidlige og bleke vårtegn. Utenfor porten til kontoret blir hun vitne til en avskjedsscene mellom en far og hans lille datter. Av heisføreren får hun høre at datteren følger faren til kontoret hver morgen. Hun blir merkelig berørt av denne scenen. Den vekker i henne en sterk og sanselig-erotisk lengsel etter våren. Lengselen varer hele dagen. Om kvelden får hun det innfall at hun vil gå ut og se etter «hvordan det gikk med vaaren». Kveldsskildringen som følger er melankolsk, stemt i moll. Forfatteren driver utover Drammensveien og observerer at et kastanjetre har begynt å grønnes på hjørnet av Bygdø alle, men uten at det setter henne i den rette vårstemning. Hun ser på damene, kledd i vårens mote. Den er preget av lange, elegante linjer og overdådige hatter, men forfatteren er i en sinnsstemning som gjør at hun bare legger merke til «hvor let man blir rundrygget i disse lange, løse kaaberne iaar».^{N34}

Dette fragmentet er en typisk Undset-tekst. Våren er et av de mest sentrale motiver og symboler i diktningen hennes. I *Jenny* spiller Botticellis maleri «Primavera» en ikonisk rolle,^{N35} og *Vaaren* er den håpefulle tittel på den store ekteskapsromanen fra 1914. Men i så å si hvert eneste av Undsets verk forekommer det meningsbærende, poetiske skildringer av våren i ulike faser – den vinterlige, barske våren i mars og den bleke og lysende våren i april.^{N36} Og som i dette fragmentet ferdes også Undsets litterære skikkelser gjerne på

Drammensveien. Det var en gate som den unge Undset både hatet og elsket. ^{N37}
Det mest interessante innslaget i teksten er beskrivelsen av forfatterens psykologiske reaksjon på samspillet mellom far og datter tidligere på dagen:

Kanske det var den lille pigens stemme, som pludselig fik mig til at gaa ud iaftes og se efter, hvordan det gik med vaaren. Kanske det var den lille lyse stemmen, som var skyld i, at jeg havde længtes hele dagen efter lunken regn fra milde, sølvbræmmede skyer. –

Her er Undset inne på far- og datter-forholdet, en relasjon som ligger i dypet av Undsets forfatterskap (Nygård 1982). Som kjent døde hennes far da hun var elleve år gammel. Tap eller fravær av faren spiller en vesentlig psykologisk rolle for de fleste av de kvinnelige hovedpersoner i de tidligste verkene, men det virker som det først er i middelalderromanene hun har vunnet tilstrekkelig distanse til å studere dette forholdet i sin fulle bredde, først og fremst gjennom den subtile skildringen av forholdet mellom Kristin Lavransdatter og hennes far Lavrans Bjørgulfsson (jf. Nygård 1982, 86–87).

Begynnende essay?

Vår-fragmentet kan ligne på andre selvbiografiske jeg-fortellinger som finnes i *Den lykkelige alder*, 1908 («Drøm») og i *Fattige skjæbner*, 1912 («Første møte», «Nikkedukken»). Men, som Tone Modalsli påpeker i sin [Redegjørelse for manuskriptene](#), er alle disse i motsetning til fragmentet tilbakeskuende og utgjør en avsluttet fortelling. Etter mitt skjønn kan Vår-fragmentet like gjerne se ut som begynnelsen på en sakprosa tekst som på en fortelling. I form og innhold minner det litt om de første tekstene Undset publiserte i dagspressen, det var reisebrev fra Roma og Paris (oppretrykt i Undsets *Etapper*, 1929, 1–31; Undset 2004, 17–43). Her skildrer hun i jeg-form byen som stedet for det moderne og kvinner som aktører på byens scene. Vår-fragmentet har imidlertid ingen annen handling enn forfatterens ensomme spasertur og de tanker hun gjør seg underveis. Dermed kan det også ligne på et essay av det «informale» slaget, det som – av Montaigne – er blitt sammenlignet med en spasertur. Denne essaytypen er bestemt av en ledig og assosierende tankegang, digresjoner og subjektivitet, det siste i

betydningen selvutforskning og selvrefleksjon. Emnet kan være hva som helst. Det informale essay legger således mindre vekt på emnet enn på essayisten, som via sine reaksjoner i forhold til emnet indirekte skildrer seg selv. (Johannesen 1994, 114). Dette er essayistiske trekk som i noen grad synes å være til stede i Undsets lille Vår-fragment.

«De rikes Armod», versjon 1 og versjon 2

Trekk ved form og innhold

De to fragmentene utgjør to litt ulike versjoner av den samme fortellingen om litteraten og oversetteren Knut Hole og medisinerstudenten Dorthea (Margrete) og deres kjærlighetsforhold. Som i Mathea-fragmentet diskuteres kjærlighet, kvinnesak og kvinners drøm om legeyrket. Men mens Mathea-fragmentet skildrer en ung kvinnes ulykkelige og ugjengjeldte kjærlighet, dreier «De rikes Armod» seg – nesten motsatt – om et lykkelig kjærestepar som i hemmelighet praktiserer såkalt «fri kjærlighet». Fordi Knut og Dorthea ikke er gift, kan de bare være sammen i korte, stjålne stunder, og det er et slikt hemmelig stevnemøte begge fragmenter forteller om. Det finner sted på Knuts hybel en iskald vinterkveld med tett snedrev, da Dorthea har klart å komme seg hjemmefra noen timer. I likhet med flere av Undsets unge kvinner i samtidsverkene bor hun hos en tante,^{N38} her heter hun Mikka og er lærerinne og gammel kvinnesakskvinne.

I motsetning til Mathea-fragmentet, hvor referat og tankemonolog var de dominerende fremstillingsformer, er begge versjoner av «De rikes Armod» i hovedsak en scenisk tekst som nærmer seg dramaet. Fragmentene er holdt i dramatisk presens og er dialogiske i formen. Dialogen føres av de to elskende mens de kysser og kjæler, halvveis liggende i hverandres fang. Andre personer er ikke med i teksten.

«et par høihælede røde silkesko»

Begge versjoner starter med en beskrivelse av Knuts hybel. Den har en

dramaturgisk funksjon, av samme slag som de symbolbærende sceneanvisninger i et Ibsen-drama. Værelset beskrives som svakt opplyst, mørkt i krokene og spartansk innredet, men med et anstrøk av artisteri og bohem (stol med brukket rygg tjener som bord, håndkle som duk). På det provisoriske bordet kommer nøtter, druer og spansk landvin i ølglass. Knut tenner et lys og stiller det bak skjermbrettet ved sengen, og fra skrivebordsskuffen henter han frem «et par høihælede røde silkesko» og setter dem til rette ved gyngestolen. De skal pryde Dortheas føtter, når han har fått av henne de våte vinterstøvlene.^{N39}

Røde sko er et gammelt og flertydig symbol for kulturell, sosial og seksuell makt.^{N40} Som litterært motiv ble det kjent gjennom H.C. Andersens eventyr «De røde Skoe» (1845, Andersen 2003, 349–53), hvor skoene symboliserer driftslivets makt over den unge Karen.^{N41} Med dem på føttene tvinges hun til å danse seg fra sans og samling og inn i døden. I Undsets fragment symboliserer de røde silkeskoene Dortheas seksuelle frihet, narsissisme og begjær, men de gir et også et tvetydig signal om Knuts egenskaper som forfører.

Selv om situasjonen og hovedtrekkene i handlingen er de samme i begge versjoner, er det tydelige forskjeller mellom dem, bl.a. når det gjelder «rollefordelingen» mellom de to aktørene. I versjon 1 opptrer paret hele tiden sammen. I versjon 2 skildres Knut alene på hybelen. Han venter utålmodig og nervøst på Dorthea, som av trivielle grunner kommer en time for sent. I ventetiden leser han en poetisk tekst han selv har oversatt. Det er noen strofer fra Thomas Otways tragedie *Venice Preserved* (1682),^{N42} hvor dramaets edle heltinne Belvidera gir en høystemt hyllest til kjærligheten og den ufattelige rikdom den skjenker henne og hennes elskede – om de enn er aldri så fattige.

Det patetiske innholdet i diktet fyller Knut med en enda større lengsel etter Dorthea. Da han hører henne i trappen, river han døren opp og drar henne inn til seg «saa sneen drysser». Han hjelper henne av med de våte klærne og varmer henne med ullteppe og rødvinstoddy. Dialogen som følger, handler om deres kjærlighetslykke. Begge er takknemlige for å kunne nyte den uten gammeldags skyldfølelse. Dette gir Dorthea kvinnesakens pionerer æren for, inkludert hennes egen tante Mikka.

I versjon 1 tar handlingen til med at Dorthea allerede er på plass i gyngestolen, mens Knut ligger på kne foran henne og snører av henne støvlene. Så henter han sin elskerinnens røde silkesko frem fra skuffen og hilser henne som sin frue: «Nu er fruene kommet hjem – er du ikke det? Har du det godt nu?» Dorthea svarer: «Det har jeg vel – naar jeg er hjemme.» Som vi hører, spiller replikkvekslingen på det uborgerlige og frisinnende ved forholdet deres.

«Jeg vilde bli en flink læge»

Den videre samtalen i versjon 1 går i samme spor som i versjon 2. Dorthea taler mest. Hun lovpriser den store lykken som ufortjent er blitt dem begge til del, både i arbeidslivet og kjærlighetslivet. Hun roser kvinnesakskvinnene for deres «mandvonde» kamp for kvinnenenes frigjøring,^{N43} men taler også varmt om alminnelige kvinners legitime lengsel etter kjærligheten. Og fordi hun selv er så lykkelig i sin kjærlighet, føler hun et behov for å gi noe tilbake av sin egen rikdom og være til nytte for andre. I legeyrket ser hun en slik mulighet: «Jeg vilde bli en flink læge, og da var jeg sikker paa, at jeg kunde gjøre litt gagn i verden». Dorthea hevder overfor Knut at hun ikke vil gifte seg med ham før hun har tatt medisinsk embetseksamen. Hun vil bli til noe – «Fordi jeg er din og fordi jeg skal bli mor til barna dine».

Dorthea fremmer her et synspunkt som forfatteren ikke sluttet seg til. Undset visste tidlig det hun siden fremholdt i sine essays, at for en kvinne kan yrkesarbeidet aldri være et fullgodt alternativ for et fullbyrdet kvinneliv (Steen 1982, 54). Etter hennes oppfatning var det ingen viktigere oppgave for en gift kvinne enn å være mor, selv om hun hadde et annet yrke, legeyrket ikke unntatt.^{N44} Dette illustrerer hun i skildringen av legen og trebarnsmoren Alice Falch, en biperson i novellen «Fru Waage» i novellesamlingen *Splinten av trolldspeilet* (1917). Foruten å være forfatterens talerør i moralske og eksistensielle spørsmål som drøftes i novellen, skildres hun som en kvinne etter Undsets hjerte. Alice er lykkelig gift med en lege. Hun går helt opp i hus og hjem, men hjelper også sin mann med hans vitenskapelige arbeider.

Modernitetskritikk?

Med sin dramatiske form minner «De rikes Armod» om Undsets drama, enakteren *I graalysningen* (1909). Det består av en dialog mellom Cato og Lydia, et fraskilt ektepar, som møtes igjen etter mange år og føler at de har forspilt lykken. Replikkene er skjebnetunge og fører stadig lenger tilbake i fortiden, hvor roten til ulykken befinner seg (Nielsen 1956). Moralen er at den som går utenom plikten, vet ikke hva lykke er. Det var en erfaring Undset i modnere alder skulle begrunne etisk og religiøst, men som i dramaet fra 1909 arter seg som en instinktiv motstand mot skilsmisse.

Den unge Undset tok ikke bare avstand fra skilsmisse, men også fra den frie kjærligheten, som hovedpersonene i «De rikes Armod» er eksponenter for. Kravet om fri kjærlighet bygger på en mangelfull innsikt i menneskets natur, hevdet hun. Seksualiteten er aldri ufarlig. Alt snakket i samtiden om kjærlighetens rett og naturens skjønne lov betraktet hun som ønsketenkning.

I «De rikes Armod» kommer denne kritiske holdningen indirekte og intertekstuel til uttrykk i form av noen slående likhetstrekk mellom fragmentets versjon 2 og en avgjørende passasje i undergangsromanen *Jenny* (1911, 258–63): Når Knut låser døren etter Dorthea, stuller med henne som med et barn og kaller henne lille pike, lyder et ekko fra den uhyggelige forførelsesscenen i begynnelsen av romanens tredje del, da Jenny gir etter for den aldrende Gert og hans begjær. Stemningen er i begge tekster den samme, sentimental og lett dekadent, Jenny har, i likhet med fragmentets Dorthea, sneket seg opp trappene til et hemmelig stevnemøte på sin elskers hybel. Og mens forføreren Knut har forberedt Dortheas besøk med druer og vin i ølglass, har forføreren Gert satt frem utenlandske moreller og vin i krystallkaraffel til sin elskerinne: «Du unge, deilige Jenny liten».

Utydelige utkast

Som skjønnlitterære tekster er fragmentene «De rikes Armod» vanskelig å ta stilling til. I begge versjoner er det episke element redusert til et minimum.

Tekstene består nesten bare av talehandlinger og står dramaet nærmest. Imidlertid legges det ikke opp til en tematisk bærende konflikt mellom Knut og Dorthea som kunne skape dramatisk spenning og dynamikk i samtalen, slik vi finner det i enakteren *I graalysningen*. Det er også vanskelig å danne seg et bilde av fragmentenes to hovedpersoner. Deres utseende er ikke beskrevet, heller ikke sosial bakgrunn. Selv om Knut Hole i visse ytre handlinger ter seg som forførerer Gert i romanen *Jenny*, gir ikke fragmentet noe videre grunnlag for at Knut kan tolkes som like skummel. Han forblir en utydelig skikkelse. Dorthea er ikke skildret utover sine talegaver. Gjennom dem fremstår hun som en representant for Kristiania-kvinnene av forfatterens egen generasjon. I artikkelen «Kristianiakvinden» i *Verdens Gang* i 5. desember 1915 (Undset 2004, 172–74) skriver hun at det som særlig karakteriserte disse kvinnene, var «deres utprægede trang til at hævde sig og deres rædsel for at utlevere sig». Videre skriver hun:

Bak en forskansning av jargon, om hvis tækkelighet det kan være berettiget at ha delte meninger, levet vi i en rædsel for at synes sentimentale eller troskyldige. For alt vi drømte og følte av ungt og varmt kunde vi aldrig finde en iklædning, der var tilstrækkelig skræddersydd og graamelert og klampestøvlet – ja de fremmeligste satte gjerne litt bæending paa som skobesparere. Vi skulde jo staa paa egne ben, alene og uten noget menneskes haandsrækning erhverve os det fornødne til livets baade materielle og aandelige nødtrøft og næring. Da passer ikke dansesko.

I denne uttalelsen gir Undset uttrykk for sine egne erfaringer som ung Kristiania-kvinne. Og som vi hører, skriver hun her ikke bare på vegne av seg selv, men like mye på vegne av sine litterære ungpikeskikkelser fra årene før første verdenskrig – herunder fragmentenes Mathea og Dorthea.

Redegjørelse for manuskriptene. Tentativ datering

Fellestrekk

Proveniens

Da Sigrid Undsets hjem Bjerkebæk ble offentlig eie i 1998, ble alt som fantes der av papirer etter henne, overført til Nasjonalbiblioteket. Manuskripter, notater etc. ble ordnet og katalogisert som Ms.fol. 4235.^{N45} De fire fragmentene er blant disse. De er skrevet før hun flyttet til Lillehammer, hun må følgelig ha ønsket å ta vare på dem.

Tilstand

Manuskriptene er i god stand uten nevneverdige skader.

Skrift

Alt er håndskrevet av Undset selv med blekk, med få rettelser. Skriften har samme preg i alle fire; den er rask og ikke alltid lett å lese. Jf. [Prinsipper for tekstgjengivelsen](#).

Struktur og rekkefølge

Fragmentene er skrevet på løse blad med tekst på én side av bladet. Første side har bred overmarg. Bare «De rikes Armod»-versjonene har overskrift. Teksten er fortløpende, men det er lakune på ett blad i «De rikes Armod», versjon 2. Alle slutter med fullstendig setning, men med resten av siden blank, så det er tydelig at Undset har avbrutt skrivingen; det kan derfor ikke være tale om fortsettelser som er gått tapt.

Datering

I den følgende beskrivelse av enkeltmanuskriptene vil det bli redegjort for trekk ved papiret, ortografien og innholdet (se [Liv Bliksruds etterord](#) for handlingsreferat) som kan gi grunnlag for antagelser om når de er blitt til.

Tentativt konkluderes det med at ett av fragmentene kan være skrevet ca. 1908, ett senest våren/forsommeren 1910, de to andre ca. 1912. Dette har jeg kommet frem til hovedsakelig ved gjennomgåelse av Undsets brev og manuskripter. Siden det allerede i en tidlig fase av arbeidet ble klart at flere trekk pekte mot 1912 som mulig avfattelsesår for de yngste fragmentene, har jeg begrenset meg til å se på materiale til og med 1913. [N46](#)

Papiret fragmentene er skrevet på, kan bidra til datering hvis samme papir finnes brukt i andre av Undsets daterte/daterbare brev eller manuskripter. Det har ført til resultater for tre av fragmentene, med «treff» i 1908 og 1912. De målene som oppgis, er bredde x høyde.

Ortografien gir et fruktbart utgangspunkt. I Mathea- og Vår-fragmentet skriver Undset 'af', 'ud' og 'havde', i de to «De rikets Armod»-versjonene 'av', 'ut' og 'hadde'. Undersøkelser i Undsets brev viser at hun brukte de danske formene frem til hjemreisen fra Roma sommeren 1910. Første forekomst av de nye formene (foreløpig bare 'ut') er i et brev til Signe Undset Thomas fra Paris på vei hjemover 18. juni 1910; i et brev til den samme 20. september brukes 'av', 'ut', men fremdeles 'havde' (Brevs. 742). I et brev til Nils Collett Vogt 3. oktober 1910 (Brevs. 343) er 'av', 'ut' og 'hadde' gjennomført, og etter det har jeg ikke funnet de eldre formene. Stikkprøver i Nasjonalbibliotekets bestand av Undsets egenhendige manuskripter frem til 1913 viser det samme: 'af', 'ud' og 'havde' i trykkmanuskriptet til *Den lykkelige alder* (trykt 1908, Ms.8° 3615) og i trykkmanuskriptet til *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis* (trykt 1909, digital kopi Ms.8° 3709); 'af' og 'ud' ('havde'/'hadde' ikke funnet) i artikkelmanuskriptet «Moder eller Vælger» (trykt 1909, Ms.fol. 4235:D:1). Det finnes ikke samlet manuskript til diktsamlingen *Ungdom* (trykt 1910), bare et udatert arbeidsmanuskript til diktet «Steensgaten» som har 'av' og 'ut', og til diktet «Laurentii taarer» der de aktuelle ordene ikke forekommer (Ms.fol. 4235:B:1). Trykkmanuskriptet til *Jenny* (trykt 1911, Ms.4° 2354) og til *Fattige skjæbner* (trykt 1912, fotokopi Ms.4° 3687) har 'av', 'at' og 'hadde'

Når det gjelder *innholdet*, har jeg lett etter holdepunkter i brevmaterialet, men ikke kunnet se at hun skriver om arbeid med akkurat disse tekstene.

Men flere steder har jeg funnet utsagn som korresponderer med temaer i fragmentene.

Mathea-fragmentet

Omfang

Manuskriptet består av 23 blad, foliert fra bl. 1.

Dateringsgrunnlag

Papir

Papiret er relativt grovt, ulinjert, mørkt gulaktig konseptpapir. Det er beskåret i overkant og i en av sidekantene. Siden måler ca. 157 x 215 mm. Tilsvarende papir, med samsvar både i kvalitet, beskjæring og mål, finnes blant Undsets udaterte utkast til utrykte dikt (Ms.fol. 4235:B:2), et blad med fem blyantskrevne linjer («Jeg følte det da jeg var ensom [...]»).

Til Dea Hedberg skriver hun 9. mai 1903 at hun begynte «at gjøre vers» (Undset 1979, 108), sammen med Undsets brev til henne 22. januar 1904 ligger noen dikt som er datert 1901 (Brevs. 348); i et brev til Nils Collett Vogt 19. september 1909 (Brevs. 343) nevner Undset at hun har fått «et anfald med at skrive vers igjen», og i 1910 kom hennes diktsamling *Ungdom*, tre av diktene der var publisert i *Samtiden* i 1908. De fem linjene på samme papir som fragmentet er ikke gjenfinnbart i noe av dette. At hun har brukt samme papir til fragmentet som til et diktutkast, sier ikke annet enn at det er mulig fragmentet ble til i de årene hun skrev dikt.

Ortografi

Formene 'af', 'ud' og 'havde' brukes konsekvent.

Trekk ved innholdet

De første sidene handler om en skitur i Nordmarka, et kjent element i noen av Undsets tidlige samtidsskildringer, bl.a. i «En fremmed» i *Den lykkelige alder* (1908), jf. hennes dikt «Skiturer» i *Ungdom* (1910) (Reistad 2017, 16, 19); i et brev til Nils Collett Vogt 12. mai 1909 (Brevs. 343) forteller hun om en lang skitur på vårsnø i de samme traktene.

Hovedpersonen Mathea er opptatt av den engelske dikteren Percy Bysshe Shelley (1792–1822); et utdrag av et Shelley-dikt blir sitert i teksten. Det er velkjent at Undset tidlig ble begeistret for ham. Hun nevner det i et brev til Nils Collett Vogt 12. juli 1909 (Brevs. 343) og i sin hilsen til Georg Brandes i 1912 (Undset 1912b, 15; Undset 2004, 95). I sitt bibliotek hadde hun en Shelley-utgave med mange understrekningsmerker; hun ga den bort (Blindheim 1982, 99), og den er følgelig ikke med i Borghild Kranes katalog over Undsets etterlatte boksamling på Bjerkebæk, utarbeidet 1965–70 (Ms.4° 3545). Den eneste innførselen der på Shelley er hans *The Lyrics and Minor Poems*, London [1884]; det siterte diktet finnes ikke der.

I fragmentet diskuteres også den tyske dikteren Heinrich Heine (1797–1856). I et brev til Dea Hedberg 28. oktober 1903 skriver Undset at hun leser Heine (Undset 1979, 117).

Kjolefirmaet Silkehuset nevnes i teksten; det fantes i Kristiania i hvert fall fra 1897 (Tvedt red. 2010, 841).

Tentativ datering

Papiret og innholdet kan peke mot første tiår av 1900-tallet, og ortografien viser at fragmentet kan være skrevet senest våren/forsommeren 1910.

Vår-fragmentet

Omfang

Manuskriptet består av to ufolierte blad.

Dateringsgrunnlag

Papir

Papiret er gulaktig med bunn- og kjedelinjer. Det er beskåret i overkant og i en av sidekantene. Siden måler ca. 175 x 215 mm. Samme papir, med samme beskjæring og mål, er brukt i Undsets egenhendige trykkmanuskript til *Den lykkelige alder* (trykt 1908, Ms.8° 3615).

Ortografi

Formene 'af', 'ud' og 'havde' brukes konsekvent.

Trekk ved innholdet

Undset har publisert andre selvbiografiske jeg-fortellinger i *Den lykkelige alder* (1908, «Drøm») og i *Fattige skjæbner* (1912, «Første møte», «Nikkedukken»), men alle disse er i motsetning til fragmentet tilbakeskuende.

Den klesmoten som beskrives, med pyntede stråhatter, «halværmer» og stripete kåper som gjør at damene virker runde i ryggen, må antas å kunne bidra til datering. Jeg har forgjeves undersøkt i Nasjonalbibliotekets samling av relevante reklamebrosjyrer fra ca. første tiår av 1900-tallet. Jeg har også lett igjennom årgangene 1905–09 av det ukentlige damebladet *Urd*^{N47} og notert følgende: 29. september 1906: «Halværmer er [...] fortiden meget *en vogue*» (årg. 10, 467). 18. april 1907: Av det som er øynefallende i utenlandske motejournaler, nevnes «det underlig hængende, der karakteriseres som 'lang Skulder'» (årg. 11, 179); dette kan muligens relateres til de kåpene som Undset mener gjorde kvinnene «rundrygget». 21. mars 1908: Det refereres fra et kjent «silkestof-eksporthus» i Sveits at «stribede vævninger bruges meget», og 17. oktober 1908, riktignok om årets høstmote: «I det hele ser det ud til at 'hvepsetaljen' mere og mere begynder at forsvinde. [...] skuldrene runde og bløde i linjerne» (årg. 12, 144 og 503).

Tentativ datering

Ortografien indikerer at fragmentet kan være skrevet senest våren 1910, mens papiret peker mot 1908. At hun i 1908 skrev selvbiografisk i jeg-form, kan kanskje også brukes som støtte for datering ca. 1908. Sitatene fra *Urd* motsier ikke dette.

«De rikes Armod», versjon 1 og 2

De to versjonene er skrevet på samme papirtype. De har samme overskrift, personene er de samme, likeledes situasjonen og hovedtrekkene i handlingen, men de er samtidig såpass forskjellige at det neppe er mulig å si hvilken av dem som ble skrevet først. En slik sammenligning vanskeliggjøres dessuten ved en lakune i versjon 2. Det er ikke noe som tyder på at det skulle gått nevneverdig tid mellom utarbeidelsen av de to.

Omfang

Versjon 1 består av åtte blad, fra bl. 2 foliert 2–8; også versjon 2 består av åtte blad, fra bl. 2 foliert 2–6, 8–9, bl. 7 mangler, med tilsvarende tekstlakune.

Dateringsgrunnlag

Papir

Papiret er lyst gulaktig, linjert på rectosiden med svake rødlige striper og med bred overmarg over stripene. Siden måler 203 x 254 mm.

Samme papir er brukt i Undsets brev til Dea Hedberg 2. oktober 1912 (Brevs. 348) og til Signe Undset Thomas 3. oktober 1912 (Brevs. 742).

Ortografi

I begge versjonene brukes formene 'av', 'ut' og 'hadde', former som Undset gjennomførte fra høsten 1910.

Trekk ved innholdet

En vesentlig del av fragmentet består av diskusjon om kvinners kår. Mens Mathea i Mathea-fragmentet ytrer et forsiktig ønske om å studere medisin, er hovedpersonen her, Dorthea, kommet lenger: Hun er underveis i studiet. I et brev til Nini Roll Anker 23. november 1912, etter at *Fattige skjæbner* er kommet ut, omtaler Undset sin følelse av samhörighet «med de enslige frøkener uten lykke eller med en illegitim og hjemløs lykke» og nevner også medisinstudium: Hun kan godt forstå «at skole eller kontor eller medicinsk embedseksamen eller stemmeret kan erstatte en svært meget – naar man maa slaas paa bare livet for at faa det. Ikke ellers.» I forlengelsen av dette forteller hun at hun har lest bl.a. den amerikanske feministen Charlotte Perkins Gilman. Aschehoug hadde utgitt en oversettelse av Gilmans *Man-made World, Verden som manden har indrettet den*, og hadde sendt et eksemplar til Undset. Hun hadde lest den ferdig allerede 14. oktober, ifølge brev til Aschehoug samme dato (fotokopi Brevs. 348). Lesningen resulterte i artikkelen «Nogen kvindesaks-betragtninger» i *Samtiden* senere på høsten. I sakprosa formulerer Undset der en del av de samme tankene som hun lar Dorthea uttrykke, om «den dypeste sympati og agtelse» for kvinnesakskvinnene og deres kamp (Undset 1912a, 541).

Versjon 1 inneholder en referanse til sagnkretsen om kong Arthur og ridderne av det runde bord («Avalons ø»). Arthur-stoffet hadde fascinert Undset fra barndommen av (Undset 1915b). Borghild Kranes katalog over Undsets boksamling (Ms.4° 3545) viser at Undset i Paris i 1910 hadde skaffet seg en utgave av Thomas Malorys *La morte d'Arthur* (with an introduction by professor Rhys, London 1908) (jf. Hasnes 2007, 60).

I versjon 2 inngår en oversettelse av en passasje fra Thomas Otways tragedie *Venice Preserved* (1682). Otway kan ikke sees å foreligge på norsk eller dansk på Undsets tid, så oversettelsen må være hennes egen, det fremgår også av at hun har rettet i den. Kranes katalog over Undsets boksamling (Ms.4° 3545) har en innførsel på *Venice Preserved* (ed. by

Israel Gollancz, London 1899), med opplysning om at boken ble anskaffet i London i 1912. Eksemplaret finnes fortsatt på Bjerkebæk, det har ingen understrekninger eller notater. Undset nevner verket i et brev til søsteren Signe 3. oktober 1912 (Brevs. 742): «jeg er svært begeistret for det». Til Nini Roll Anker hadde hun et par måneder før (29. juli) skrevet at hun hadde skaffet seg en del eldre engelsk litteratur: «Der er vidunderlige ting imellem i disse gamle engelske tragedier, som allesammen foregaar i det sekstende aarhundredes Italien», og videre, 5. oktober 1912: «Jeg læser engelsk litteratur for alvor nu. Det jeg hittil har overkommet er forfærdelig fængslende – tildels pragtfulde ting», hun trekker frem Webster og «Otways Venice preserved», slikt «vilde man jo alle andre steder regne for klenodier» (Brevs. 171).

Oversettelsesarbeidet bevitnes i hennes brev til Georg Brandes 23. mai 1913 (fotokopi Ms.fol. 4272:B av original i Det Kongelige Bibliotek, København), da som noe tilbakelagt: «Jeg har ofte forsøkt at oversætte – nu sidst Otways Venice Preserved og Websters White Devil, men der mangler jeg aldeles evnen, saa det kan desværre ikke bli til noget.»

Tentativ datering

Papir, ortografi og innhold peker mot ca. 1912.

Noter:

[N1.](#) førstebibliotekar Sverre Flugsrud i samtale med utgiveren ca. 1982

[N2.](#) [f]⟨j⟩æler] Den første bokstaven er helt, og neste delvis, skjult av en blekkflekk.

[N3.](#) vakre] 'r' rettet fra '<k>' ved overskriving

[N4.](#) fotografiet] først skrevet 'fotografiet', 'e' rettet til 'o' ved overskriving

[N5.](#) dere] 'd' rettet fra 'D' ved overskriving

[N6.](#) vise] 'v' rettet fra 'l' (eller 'b'?) ved overskriving

[N7.](#) og og] ordet skrevet to ganger

[N8.](#) nogen nogen] ordet skrevet to ganger

[N9.](#) <kunde>] eller 'turde'? Første bokstav ser ut som 't', men tredje er 'n'.

[N10.](#) henne] den andre 'n' rettet fra 'd' ved overskriving

[N11.](#) naar] 'na' rettet fra 'mi' ved overskriving

[N12.](#) vet om] først strøket over, overstrykningen deretter opphevet

[N13.](#) da] 'd' rettet fra 'h' ved overskriving

[N14.](#) kunde ventes] strøket over to ganger

[N15.](#) <.>] overstrøket uleselig tegn

[N16.](#) de-raa-m] strøket over to ganger

[N17.](#) mot] 'm' rettet fra 'i' ved overskriving

[N18.](#) han] 'h' rettet fra 'jeg' ved overskriving

[N19.](#) huset] 'h' rettet fra 't' ved overskriving

[N20.](#) lakune, s. 7 mangler

[N21.](#) selvgod] 'd' rettet fra 'de' ved overskriving

[N22.](#) Matheas samling med dikt av Shelley er forsynt med en dedikasjon fra en engelsk venninne, som hun har bodd sammen med på en kostskole i Hannover. Den er datert «February 1897». Handlingen utspiller seg noen år senere.

[N23.](#) om Heine og Shelley, se [Redegjørelse for manuskriptene](#)

[N24.](#) Fruentimmernetheter betegnet (finere) ferdighet som ikke gir inntekt eller er direkte nyttig, utført av kvinner fra de øvre samfunnslag (NAOB). Jf. Camilla Collett: «[Moderen] havde vænnet sig til ikke at have synderlig Nytte af Amalie, der tilbragte sin Tid mest med de såkaldte Fruentimmernetheder, med at male i Vandfarve og imellem klimpre lidt på en Guitar.» (Collett 1879, 239)

[N25.](#) Undsets heltinner av kondisjonert herkomst har navn som Benneche, Hirsch, Hammer og Winge.

[N26.](#) Om navnet Askerud skriver professor i navnegransking ved UiO, Kristoffer

Kruken: «Namnet Askerud (i litt varierende form) finst 5–6 stader på Austlandet, dei tre viktigaste er i Eidskog, Modum og Fyresdal. Askerud-gardane er som -rud-gardar flest relativt små og ligg gjerne litt i utkanten av bygda. Som slektsnamn har Askerud derfor eit tydeleg landleg preg, der klangen av noko småbondeaktig ikkje er langt unna. I folketeljinga 1910 er 50 personar oppførte med Askerud som etternamn. Berre to av dei bur i Oslo, og ingen har nokon sosial status.[...] Askerud signaliserer klårt at professoren liksom kona kjem frå landet, og da ikkje frå nokon storgard (annleis enn f.eks. Jørgen Moe).» Brev til Liv Blikrud, 6. juni 2018

[N27](#). i hhv. «En fremmed» og «Den lykkelige alder» i *Den lykkelige alder* (1908), *Jenny* (1911) og *Vaaren* (1914)

[N28](#). fra Silkehuset, jf. [Redegjørelse for manuskriptene](#)

[N29](#). eller like gjerne en lang novelle. I Undsets tidligste diktning går disse to sjangrene lett over i hverandre.

[N30](#). tittelfigur i novellen «Selma Brøter» i *Fattige skjæbner* (1912)

[N31](#). Det finnes en «underjordisk» forbindelse mellom fragmentet og novellen: Lizzie, en av bipersonene i fragmentet, har etternavnet Jahn, og dette navnet forekommer også i «Selma Brøter» i *Fattige skjæbner*.

[N32](#). Året er trolig 1908. Se [Redegjørelse for manuskriptene](#).

[N33](#). Undset bodde 1903–09 i Eilert Sundts gate 52 og arbeidet som sekretær i det tyske elektrisitetsfirma AEG i Stortingsgaten.

[N34](#). Undset har alltid et skarpt øye for moter og klær. Jf. skildringen av de moteriktige vårkåpene i *Vaaren* (1914, 378): «Betzy reiste sig i al sin kuleblaa vælde. Hun var høist frugtsommelig og i denne de skinnende taftkaapers vaar var hendes den vældigste og blaaeste og mest skinnende taftkaape, som sandsynligvis fandtes i byen.»

[N35](#). Sandro Botticellis «Primavera» er «det bilde som har samlet hele vor tids sentimentale, prærafaelistiske sympatier», skriver Harry Fett (1910, 57). Jf. Blikrud 1988, 134–35.

[N36](#). Jf. f.eks. diktene «Den nøkne vaar» og «Aprilsol» i diktsamlingen *Ungdom*

(1910, 23–26), *Den lykkelige alder* (1908, 60–61), *Splinten av trolldspeilet* (1917, 7).

[N37](#). «Drammensveien, alle innfødtes fryd og lyst, er min pestilens og rædsel. Det værste, Clara kan gjøre mig, er at holde mig gaaende to stive timer ud og ind over den elendige Drammensveien. Og endda er den ubestridelig en vakker promenade. Ingen noksaa smagsforladt bebyggelse har kunnet spolere dens skjønhed.» Brev datert 25. august 1903 (Undset 1979, 111)

[N38](#). Marta Benneche i *Fru Marta Oulie* (1907) bor hos tante Guletta, Uni Hirsch («Den lykkelige alder» i *Den lykkelige alder* (1908)) bor hos tante Hilda.

[N39](#). Erotisk fetisjering av sko og føtter forekommer ofte i Undsets skildringer av unge kvinner. Jf. Uni Hirsch i novellen «Den lykkelige alder» i boken med samme navn, hun kjøper rådyre støvler for sine første tjente penger: «Hun *havde* ikke hat raad til de støvlerne – næsten to maaneders løn. Nu fikk hun altsaa ikke lagt de blomsterne op paa graven [dvs. foreldrenes]» (1908, 39). Jf. den sensuelle beskrivelsen av et par lakksko i novellen «En vanfør», *Samlede romaner og fortællinger fra nutiden*, b.2 (1921, 246).

[N40](#). «Red shoes synthesize multiple and ambiguous social codes [...] the very form of shoes presents associations around the body, identity and sexuality. Shoes retain the imprint of the wearer's foot, and their hollow shape can indicate a vessel for identity, a substitute for the self [...] In both Eastern and Western cultures, shoes are both 'crude' markers and more nuanced indicators of female genitalia, in contrast with the phallic foot» (Davidson 2006, 273).

[N41](#). Jf. Undsets bruk av et H.C. Andersen-motiv fra eventyret «Sneedronningen» (Andersen 2003, 303–29) som tittel på novellesamlingen *Splinten av trolldspeilet* (1917).

[N42](#). Se [Redegjørelse for manuskriptene](#).

[N43](#). Se [Redegjørelse for manuskriptene](#).

[N44](#). Undset hadde forståelse for at kvinner kunne tenke seg å studere medisin. Se [Redegjørelse for manuskriptene](#).

[N45](#). Biblioteket eide fra før en betydelig mengde av hennes manuskripter og

korrespondanse, katalogisert til forskjellige tider og under forskjellige katalogsignaturer. De brevene som kom med overføringen i 1998, er lagt til Brevs. 348.

[N46](#). Jeg har sett på papir (i originalbrev), ortografi og innhold i brev til de følgende: Nini Roll Anker (Brevs. 171), H. Aschehoug & Co (fotokopier Brevs. 348 og originaler Ms.fol. 3348), Georg Brandes (fotokopier Ms.fol. 4272:B), Fridthjof Brun (Brevs. 348), Andrea Forsberg (Dea Hedberg) (Brevs. 348 og Undset 1979), Kirsa Gyth (Brevs. 348), Gunnar Heiberg (Brevs. 328), Kitty Kamstrup (Brevs. 305), Vilhelm Krag (Ms.fol. 3348), Anders Krogvig (Brevs. 371), Karl Larsen (fotokopier Ms.fol. 4272:B), Poul Levin (fotokopier Ms.fol. 4272:B), «Lortkulpgutta» (Brevs. 436), Karen Gude Müller (Brevs. 348), Peter Nansen (fotokopier Ms.fol. 4272:B), Fredrik Paasche (Brevs. 664), Signe Undset Thomas (Brevs. 742), Charlotte Undset (Brevs. 742), Nils Collett Vogt (Brevs. 343), brødrene Wessel (fotokopier Brevs. 348), Ragnhild Undset Wiberg (Brevs. 742), Arnulf Øverland (Brevs. 835). Om undersøkelser i manuskriptmaterialet, se det følgende om ortografien.

[N47](#). *Urd* som mulig kilde er nevnt av drakt- og tekstilhistorikeren Kirsten Røvig Håberg i e-post til Liv Bliksrud. For årgangene 1905–08 har jeg kunne søke i Nasjonalbibliotekets digitaliserte versjoner, 1909-årgangen har jeg sett raskt igjennom på mikrofilm.

[K1](#). s<ve>ge] dansk 'svej', norsk dialekt 'sveig': svakt bøyd, bøyelig, svai (ODS, NAOB)

[K2](#). Grøttum] gård i Sørkedalen, Oslo

[K3](#). Darf ich vorstellen] tysk: Får jeg presentere

[K4](#). Mehlspeise] tysk: melmat, kokt eller bakt, av mel, egg og sukker m.m.

[K5](#). flammet] kruset, kreppt (ODS)

[K6](#). I'll tell ... and light] fra Percy Bysshe Shelley: *Rosalind and Helen*, 1819

[K7](#). Buch der Lieder] Heinrich Heine: *Buch der Lieder*, 1827

[K8](#). digtet 'Lass dich ... wirren –'] Heinrich Heine: «An die Jungen», fra *Romanzero*, Buch 2, *Lamentationen*, 1851

[K9.](#) milkkjeks] kjekstype, vanlig tidligere, bakt med melk og lite sukker (NAOB)

[K10.](#) Silkehuset] en av Kristianias fineste kjoleforretninger, 1897–1974, Øvre Slottsgate 11 (Tvedt red. 2010, 841)

[K11.](#) anderledens] Ifølge ODS er 'anderledens' en dansk dialektform. Den samme formen brukes i «De rikes Armod», versjon 2 (ordet er ikke brukt i de andre fragmentene), også i hennes egenhendige trykkmanuskript til *Den lykkelige alder* (1908, Ms.8° 3615) og i hennes brev til Nils Collett Vogt 2. mars og 3. oktober 1910 (Brevs. 343). Jeg har ikke undersøkt bruk av denne formen i andre brev eller manuskripter.

[K12.](#) kal] ekkel, tilgjort (NRO)

[K13.](#) kobberdanker] kobbermynt, kobberslant (NAOB)

[K14.](#) nabob] kjøpmann som har beriket seg i India; person som har vunnet betydelige rikdommer (særlig i utlandet) og utfolder stor luksus (brukt delvis nedsettende) (NAOB)

[K15.](#) Avalons ø] Avalon, mytisk land som kong Arthur kom til etter sin død, ifølge keltisk middelalderdiktning; kan sammenlignes med Atlantis (SNL). Se Undset 1915a, 63, 123, 239, 240.

[K16.](#) Belvidera] fra Thomas Otway: *Venice Preserved* (1682), fra Belvideras replikker i slutten av første akt. I Undsets utgave av verket (se [Redegjørelse for manuskriptene](#)) er teksten slik (Otway 1899, 25–27): If love be treasure, we'll be wondrous rich; / I have so much, my heart will surely break with't; / Vows cannot express it; when I would declare / How great's my joy, I am dumb with the big thought; / I swell, and sigh, and labour with my longing. / O lead me to some desert wide and wild, / Barren as our misfortunes, where my soul / May have its vent: where I may tell aloud / To the high heavens, and ever list'ning planet, / With what a boundless stock my bosom's fraught! / Where I may throw my eager arms about thee, / Give loose to love with kisses, kindling joy, / And let off all the fire that's in my heart. [...] Though the bare earth be all our resting-place, / Its roots our food, some clift our habitation, / I'll make this arm a pillow for thy head; As thou sighing liest, and swelled with sorrow, / Creep to thy bosom, pour the balm of love / Into thy soul, and kiss thee to thy rest; / Then

praise our God, and watch thee till the morning.

[K17](#). beatricen] petroleumsapparat til koking (NAOB)

[K18](#). anderledens] Se om denne formen i kommentar til Mathea-fragmentet.

Litteratur

Litteratur med tilstrekkelig referanse i teksten er ikke inkludert.

Sitater fra og henvisninger til Undsets bøker og artikler gjelder førsteutgavene; disse er med i litteraturlisten bare når konteksten ikke gir nødvendige opplysninger. Hennes bøker kom ut hos Aschehoug i Kristiania/Oslo. For essays og artikler henvises det også til Liv Blikruds utgave 2004.

Andersen, H.C. 2003. *Andersen : H.C. Andersens samlede værker : Eventyr og historier 1, 1830–1850*. København, Det danske sprog- og litteraturselskab, Gyldendal

Blikrud, Liv 1988. *Natur og normer hos Sigrid Undset*. Oslo, Aschehoug

Blindheim, Charlotte 1982. *Moster Sigrid : et familieportrett av Sigrid Undset*. Oslo, Aschehoug

Collett, Camilla 1879. *Amtmandens Døtre*. 3. gjennomsete og forøgede Udg. Kristiania, Cammermeyer

Davidson, Hilary 2006. «Sex and Sin : the Magic of Red Shoes». Giorgio Riello and Peter McNeil (ed.): *Shoes : a History from Sandals to Sneakers*, Oxford and New York, Berg, 272–88

Fett, Harry 1910. *Om fortids og nutids huse og villaer i by og bygd, bykunst og byregulering m.m.* Kristiania og Kjøbenhavn, Gyldendal

Hasnes, Geir 2007. «Le Morte d'Arthur av Sir Thomas Malory, London, 1908». Arnfinn Åslund et al. (red.): *Sigrid Undsets hjem Bjerkebak : i bokenes verden : en presentasjon av boksamlingen på Bjerkebak ved den offisielle åpningen 20. mai 2007*. Lillehammer, Maihaugen, 60–61

Johannesen, Georg 1994. «Holberg og essayet». Etterord til Ludvig Holberg: *Essays*, utvalg ved Kjell Heggelund. Oslo, Cappelen, 111–36

Krane, Borghild 1970. *Sigrid Undset : liv og meninger*. Oslo, Gyldendal

NAOB = Det Norske Akademis ordbok, <https://www.naob.no/>

Nielsen, Erling 1956. «Introduktion» til Sigrid Undset: I grålysningen. *Perspektiv*, København, årg. 3, nr. 7, 5

NRO = Norsk riksmålsordbok, <https://www.ordnett.no/>

Nygård, Mette 1982. «Far og datter hos Sigrid Undset». Pål Espolin Johnson et al.: *Sigrid Undset i dag*. Oslo, Aschehoug, 84–100

ODS = Ordbog over det danske Sprog, <http://ordnet.dk/ods>

Reistad, Gunhild Ramm 2017. «Sigrid Undset på hyttetur i Nordmarka». *Byminner*, 2007, nr. 1, 14–21

SNL = Store norske leksikon, <https://snl.no>

Steen, Ellisiv 1969. *Kristin Lavransdatter : en estetisk studie*. 2. utg. Oslo, Aschehoug

Steen, Ellisiv 1982. «Omkring Sigrid Undsets første samtidsskildringer». Pål Espolin Johnson et al.: *Sigrid Undset i dag*. Oslo, Aschehoug, 34–61

Tvedt, Knut Are red. 2010. *Oslo byleksikon*. 5. utg. Oslo, Kunnskapsforlaget

Undset, Sigrid 1912a. «Nogen kvindesaks-betragtninger : i anl. av Perkins Gilman: Verden som manden har indrettet den». *Samtiden*, 1912, 539–56; Undset 2004, 75–94

Undset, Sigrid 1912b. [«Georg Brandes»]. Anders Krogvig og Einar Skavlan

(red.): *Georg Brandes 1842–1912 : fra Norge på syttiaarsdagen*. Kristiania, Gyldendal, 14–15; Undset 2004, 95–96

Undset, Sigrid 1915a. *Fortællinger om kong Artur og ridderne av Det runde Bord*. Kristiania, Aschehoug

Undset, Sigrid 1915b. [«Kong Artur»]. *Urd*, 1915, 536; Undset 2004, 175–76

Undset, Sigrid 1917. «Tre søstre». *Samtiden*, 1917, 178–93, 325–46, 399–428; Undset 2004, 198–277

Undset, Sigrid 1979. *Kjære Dea*. Forord og kommentarer ved Christianne Undset Svarstad. Oslo, Cappelen

Undset, Sigrid 2004. *Essays og artikler 1910–1919*. Liv Bliksrud (red.). Oslo, Aschehoug

Sigrid Undsets *Fire skjønnlitterære fragmenter* er lastet ned gratis fra bokselskap.no